

STATĚ

Vznik Československé republiky a státní správa

Karel Schelle

„Veškeré úřady samosprávné, státní a župní, ústavy státní, zemské, okresní a zejména i obecní jsou podřízeny Národnímu výboru a prozatím úřadují a jednají dle dosavadních platných zákonů a nařízení“. Takto stručně, ale o to srozumitelněji, obsáhl problematiku státní správy první zákon československého státu, schválený 28. října 1918 na schůzi pléna Národního výboru československého a později publikovaný ve Sbírce zákonů a nařízení pod číslem 11. Zákon běžně nazývaný „recepční normou“, jasně dokumentoval snahy tehdejších představitelů českého a slovenského politického života o co největší kontinuitu s rozpadající se habsburskou monarchií, ukázal zřejmé tendence domácí buržoazie za aktivní podpory oportunního vedení sociálně demokratické strany o využití výsledků mnohaletého boje českého a slovenského národa za státní samostatnost pro prosazení vlastních zájmů a tedy zneužití výdobytků národní a demokratické revoluce pro upevnění svého třídního panství.¹ Smysl tohoto zákona prozradil sám jeho autor A. Rašín, když později napsal, že „základním tímto zákonem mělo být zamezeno, aby nenastal bezprávný stav, aby se celá státní správa nezastavila a aby se 29. října pracovalo dále, jako by revoluce vůbec nebyla“.² Samotná příprava recepčního zákona, stejně jako celý průběh převratu byl záležitostí velmi úzké skupiny buržoazních politiků, kteří zdaleka nepočítali s tak brzkým zhroucením Rakousko-Uherska v souladu s vojensko-politickou koncepcí Dohody, vycházející z toho, že k definitivnímu vítězství nad centrálními mocnostmi dojde až na jaře 1919. Vzhledem k tomu, že tehdy rozpad Rakousko-Uherska v podstatě představitele Národního výboru začali tušit až na poslední chvíli, převzetí moci muselo být narychlo improvizováno. Proto až 14. října 1918 v den generální stávky se sešla porada několika významných buržoazních politiků, na níž byly narychlo projednány osnovy nejdůležitějších zákonů a návrhů opatření, které připravili pro oblast hospodářsko finanční J. Preiss a ústavně správní F. Pantůček. Samotná recepční norma měla původ v Pantůčkově předloze zákona „o prozatímní vládě říše české“, jenž v rozsahu 29 článků měl být jakousi prozatímní stručnou ústavou. Vzhledem k tomu, že se představitelům Národního výboru tento návrh zdál příliš obšírný, byl v noci z 27. října na 28. října 1918 A. Rašínem

zestručněn a přepracován do podoby, s níž se měla možnost česká veřejnost seznámit především příštího dne z denního tisku a plakátů.³

Do čela veškerého politického dění se postavil Národní výbor, jenž měl být výrazem jednoty národa. Byl obnovený necelé čtyři měsíce před vyhlášením československé samostatnosti namísto zkompromitovaného Českého svazu poslaneckého. Stal se ústředním orgánem se zákonodárnou i výkonnou mocí pro celý československý stát, kterou za účasti pouze jediného představitele Slováků V. Šrobára vykonával do 14. listopadu 1918.⁴

Ještě ani neutečily národní oslavy demonstrující spontánní nadšení veškerého českého lidu z dosažení národní svobody a získání státní samostatnosti a řada představitelů státních i zeměpanských úřadů, u nichž až do posledních hodin života monarchie byla z veškeré jejich činnosti a z protičeského postoje patrna bezmezná oddanost rakouskému trůnu, se dávala dobrovolně k dispozici Národnímu výboru. Ať již to byl polní maršál A. Zanantoni či velící generál pražské posádky P. Kestranek, všichni pochopili, že doba rakouské nadvlády začala patřit minulosti. Ve dnech 28. – 29. října 1918 zároveň došlo k jednání Národního výboru s představiteli českého místodržitelství o předání státní moci. I když z počátku především ze strany místodržitele hraběte M. Coudenhove byla patrna značná neochota k jakémukoli dorozumění se, jednání mělo dost rychlý spád. Po kratší diskusi ohledně opatření správy v německých okresech se obě strany dohodly na tom, že dosavadní státní správa zůstane, jak po stránce osobní, tak administrativní nedotčena a že bude fungovat nerušeně dále. Zároveň bylo sjednáno, že místodržitelství uznává Národní výbor za „výkonný orgán suverenity národa a že uzná jeho spoluřízení veřejné správy“.⁵ O dalších modalitách měla být vedena pozdější průběžná jednání, jejichž výsledky se měly vtělit do příslušných instrukcí politických úřadů. Hraběte M. Coudenhove, který odešel na dovolenou, z níž se již nevrátil, zastoupil J. Kosina, jenž patřil k části nezkompromitovaného úřednictva působícího v době světové války v českém duchu.⁶ Již na první pohled je patrný značný nesoulad textu dohody s prvním zákonem státu, v němž se zcela jednoznačně hovořilo o podřízenosti všech orgánů státní správy Národnímu výboru. Uznání jakéhokoli „spoluřízení veřejné správy“ ze strany Národního výboru bylo evidentně v rozporu se zákonem, který sám tento orgán 24 hodin předtím vydal. Tato skutečnost, stejně jako celá další jeho činnost, jen dotvrzovala již z počátku zřejmý předpoklad, že představitelé tehdejšího politického života nebudou mít sebemenší zájem na žádných změnách a to nejen v oblasti mocensko politické a sociálně ekonomické, ale i v systému státní správy, jejímž úkolem bylo hned od počátku brzdit jakýkoli revoluční proces, garantovat stávající politickou strukturu a třídní nadvládu buržoazie.

V průběhu prvních tří dnů existence samostatného československého státu postupně docházelo i k podřizování se Národnímu výboru všech dalších státních úřadů, jakož i policejních a soudních institucí. A tak 30. října 1918 měl již pražský Národní výbor pevně ve svých rukou veškerou státní správu, celou bývalou rakouskou administrativu. Téměř úplná recepce rakouského správního systému byla tedy zajištěna.⁷

Určité změny, alespoň formálního rázu, však musely být učiněny. Dosavadní státní aparát, který v minulosti tak neblaze proslul svou podporou všeho reakčního v habsburské monarchii, bezpochyby ztratil jakoukoli autoritu. Proto bylo zapotřebí změnit, když ne charakter, tak alespoň názvy úřadů. Z toho důvodu 7. listopadu 1918 byl v denním tisku zveřejněn oběžník vydaný 5. listopadu 1918 pražským místodržitelstvím a adresovaný „veškerým přednostům okresních hejtmanství a politických expozitur, jakož i přednostovi Policejního ředitelství v Praze“, v němž se „z rozkazu Národního výboru“ nařizovalo, „aby politické úřady okresní vedle svého dosavadního názvu užívaly ve vnějším i vnitřním úřadování až na další dodatku — Okresní správa politická Národního výboru — tak jako místodržitelství přidá ke svému pojmenování doložku — Zemská správa politická Národního výboru —“.⁸ Jistě není třeba rozsáhleji dokumentovat skutečnost, že podobná „demokratizace státní správy“ neměla větší ohlas a tedy nemohla vykazat pronikavější účinek na myšlení českého lidu.⁹ Jako v Čechách byly obdobné poměry na Moravě¹⁰ a poněkud složitější ve Slezku.¹¹

* * *

Trochu jiná situace byla na Slovensku. K aktivizaci politického života zde docházelo mnohem pomaleji než v českých zemích. 1. května 1918 se uskutečnilo v Liptovském Mikuláši velké shromáždění, z něhož vzešla řada požadavků, ve kterých, i když v tehdy ještě poněkud nevyzrálé formě, se hovořilo o přání slovenského lidu spojit se ve společném svazku s národem českým. Koncem května 1918 otevřeně formuloval Milan Hodža myšlenku na vytvoření Slovenské národní rady, která našla příznivou odezvu především u slovenských sociálních demokratů.¹² Po zdoluhavých jednáních se 12. září 1918 v Budapešti uskutečnila porada sedmi předních činitelů Slovenské národní strany, na které bylo usneseno o vytvoření národní rady. Po jednáních s vedením dalších politických proudů působících na Slovensku, došlo k rozhodnutí předsednictva Slovenské národní strany ke svolání schůzky na 30. října 1918 do Martina, na které měl být realizován výsledek budapeštského jednání. Ve velké síni Tatra banky se toho dne také sešlo památné shromáždění, na němž byla vytvořena Slovenská národní rada a vydána Deklarace slovenského národa, do které byla vtělena myšlenka společného života obou našich národů. I když Deklarace neobsahovala ustanovení o státní

správě, z celkového zaměření tohoto dokumentu, i na základě informací o průběhu jednání v Martině, nemůžeme předpokládat, že by se o recepci uherské administrativy třeba jen v náznacích uvažovalo.¹³ Přes toto, v porovnání s recepčním zákonem, pokrokovější zaměření, je však třeba mít na zřeteli, že Deklarace nebyla v žádném případě adekvátním vyjádřením nejrevolučnějších a nejradikálnějších tendencí a snah v národně osvobozeneckém hnutí slovenského národa v závěrečné fázi první světové války. Byla naopak poplatna ovzduší ovládaném Slovenskou národní stranou, které se na konci války podařilo postavit do čela národně osvobozeneckého hnutí slovenského národa a i v nově vytvořené Slovenské národní radě si vyhradila výslovně hegemonní postavení a od samého začátku autoritativně předpokládala, že nová a jistě potřebná jednota slovenské politiky bude uskutečňována za cenu „samozřejmého“ podřízení se ostatních politických směrů jejímu politickému diktátu.¹⁴ Celkový duch martinské deklarace, který je na první pohled patrný, zároveň dokumentuje skutečnost, že slovenská sociálně demokratická strana již nebyla revoluční stranou slovenského proletariátu, ale naopak svým postupem se velkou měrou přičinila o to, že se slovenská buržoazie mohla stát hegemonní silou v tehdejší politické dění. Nicméně již samotné vytvoření Slovenské národní rady, která se stala uznávaným nejvyšším představitelem slovenského lidu, bylo významným mezníkem ve vývoji slovenského národa a v jeho letitých snahách o realizaci svého práva na sebeurčení.¹⁵

Vznikem a započatím činnosti Slovenské národní rady na Slovensku začalo první, i když poměrně krátké období charakterizované postupným začleňováním tohoto území a na něm žijícího národa do nově vzniklého státu, rodícího se na troskách válkou rozpadlé rakousko-uherské monarchie, již však od počátku poznamenaného buržoazně-demokratickými symptomy, které se postupně stále více prosazovaly do všech oblastí života státu. Toto se pochopitelně projevilo i v činnosti Slovenské národní rady. O svém třídně politickém zaměření nenechával tento orgán nikoho na pochybách ani v otázce námi sledované, tedy v nahlížení na budoucí organizaci státní správy na Slovensku.

K problému správní organizace na slovenském území započala diskuse ve slovenských politických kruzích již před vznikem samostatného Československa. Jedním z hlavních iniciátorů těchto polemik byl již tehdy velmi ambiciózní M. Hodža. V tomto směru je známá především jeho diskuse vedená asi týden před 28. říjnem ve Vídni s A. Rašínem. Výsledek tohoto jednání nebyl sice zcela úspěšný vzhledem k tomu, že Rašín jakožto zásadní centralista nesdílel Hodžovy dosti neumělé představy o slovenské administrativě, přesto nám však umožňují nahlédnout do procesu postupného vytváření představ o budoucí státní správě

na Slovensku.¹⁶ M. Hodža si představoval politickosprávní zřízení na Slovensku jako spojení zemské samosprávy, která byla v té době v českých zemích, s některými uherskými samosprávnými zvláštnostmi.¹⁷ Po vzniku ČSR měla Slovenská národní rada jmenovat slovenský zemský výbor a vypsat volby do slovenského sněmu.¹⁸ V tomto smyslu také posléze požádal F. Pantůčka, pozdějšího předsedu Nejvyššího správního soudu, o vypracování návrhu „Zákona o úpravě přechodných poměrů na Slovensku“. Pantůček však se přiklonil především k Rašínově centralistické koncepci a Hodžovy návrhy akceptoval jen z malé části. Tento velmi narychlo vytvořený návrh se stal potom nejen předmětem diskuse některých slovenských politických představitelů konajících na sklonku války vojenskou službu ve Vídni (I. Dérer, K. Stodola), ale především v důsledku další Hodžovy iniciativy, který ho vzal s sebou na první zasedání Slovenské národní rady do Martina, byl 31. října předmětem neformálního jednání tohoto orgánu. Účastníci zasedání při diskusi o tomto problému především vycházeli z Dérerovy koncepce o pěti až desetileté diktatuře na Slovensku, po níž by teprve mohlo dojít k zavedení civilní správy stejné jako v českých zemích.¹⁹ Toto komentuje poznámka obsažená v „Zápisnici“, která se z jednání zachovala,²⁰ v níž je doslova uvedeno, že „po uplynutí přechodné doby, nejdéle ale do 10 let upraví se státoprávní poměr dosud v Uhersku žijící větve našeho národa úmluvou mezi legitimními zástupci s jedné strany ze Slovenska a s druhé strany z Čech, Moravy a Slezska“.²¹ Mimo jiné, jak známo, těchto a podobných názorů, které byly v Martině v říjnu 1918 proneseny, zneužil později V. Tuka k tvrzení, že Slovensko se připojilo k českým zemím jen s výhradou, pouze na 10 let, a že po uplynutí této lhůty se bude teprve definitivně rozhodovat o státoprávní příslušnosti Slovenska k Československé republice.²²

Podle pantůčkova návrhu měla být na místo uherské více méně autonomní veřejné komitátní správy, která by se zrušila, zavedena jednotná správa politická, podle vzoru z českých zemí, tak, že z uherských komitátů by se stala okresní hejtmanství, ve větších župách s expoziturou. Podobně se měla podle českého vzoru zřídit správa v obou municipiálních městech, tj. v Bratislavě a v Košicích. Okresní hejtmanství a obě municipia měla být prvou politickou instancí. Druhou instancí měl být úřad hlavního župana v Bratislavě, pověřený politickou správou v celé zemi, což by odpovídalo zemskému zřízení, resp. zemskému místodržitelství v Praze, Brně a Opavě. Třetí instancí by pak mělo být ministerstvo vnitra v Praze. Technicky by k vytvoření administrativní soustavy na Slovensku došlo tak, že vláda na návrh Slovenské národní rady by jmenovala dvanáctičlenný zemský výbor pod předsednictvím státního tajemníka. Tento měl potom jmenovat dočasnou správu v župách v podobě župních výborů, jehož členové měli spravovat jednotlivá odvětví státní správy. Ke každému

referentovi se zároveň měl přidělit odborně kvalifikovaný úředník. Státní tajemník měl dostat plnou moc od vlády a měl být odpovědný nejen zemskému výboru, ale i celostátnímu sněmu.

Rovněž se uvažovalo, opět podle českého vzoru, o zavedení samosprávných úřadů a to jak v obcích, župách, tak i v zemích. Zatím však neměla být správa v těchto autonomních korporacích prováděna samosprávnými zastupitelstvy, nýbrž správními komisemi, které by byly v obcích jmenovány hlavním županem, v župách ministerstvem vnitra podle návrhu vrchního župana a v zemích prezidentem republiky podle návrhu ministra vnitra. Podobně bylo navrhováno zřízení správy finanční, školské a soudnictví.²³

K formálnímu jednání o návrhu však na této schůzi Slovenské národní rady nedošlo. Rozprava na toto téma by totiž vyžadovala podrobnou znalost nejen samotného návrhu, ale především získání určitého rozsahu odborných znalostí z oblasti státní správy. A toho se účastníkům martinického zasedání z pochopitelných důvodů nedostávalo. Proto M. Hodža informoval přítomné jen o zásadnějších otázkách vyplývajících z předloženého návrhu, přičemž stále zdůrazňoval administrativní regionalismus v rámci státně politické jednoty.

Sám návrh byl určitým kompromisem mezi uherským a rakouským správním systémem. Kromě toho vzhledem ke způsobu jakým měly být jednotlivé orgány tvořeny, vyzařoval z něho značně reakční kurs. Konečně celý návrh byl postaven na Hodžových osobních ambicích. Jak z návrhu vyplynulo, nejdůležitější postavení měl mít státní tajemník ministerstva vnitra. Z osobních vzpomínek M. Hodži je zřejmé, že se v té době pomýšlelo obsadit toto místo právě jím, čímž by se stal zcela bezkonkurenčně nejdůležitější osobností na Slovensku.²⁴

Návrh byl většinou účastníků přijat se značnými rozpaky. Po rozsáhlejší diskusi, v níž padla celá řada návrhů na doplnění, případně celkovou korekturu Pantůčkova projektu,²⁵ zůstala otázka státní správy na Slovensku otevřena. K žádnému formálnímu usnesení nedošlo a ani z uvedených důvodů dojít nemohlo. Většina účastníků se navíc obávala ponechat Slovensku jakoukoli, i když třeba jen zcela nepatrnou autonomii. „Všeobecné mínění bylo, že autokratická vláda na Slovensku, aby Slovensko bylo odmaďarštěné, musí trvat nejméně 10 let“.²⁶

Další osud Pantůčkova návrhu byl dost nejasný. Převzal ho M. Dula, jenž ho měl odevzdat v Praze. Vzhledem k tomu, že Hodža zůstal v Turčanském Martině, kde pomáhal organizovat místní národní rady a národní gardy, neměl na jeho osud vliv a když po vpádu maďarského vojska na slovenské území i on musel odejít do Prahy, byl pověřen jinými úkoly, a tak k vzkříšení tohoto návrhu již nedošlo.²⁷ Později prý sice odevzdal svůj elaborát²⁸ ministerstvu pro správu Slovenska V. Šrobárovi, ale to již

bylo o situaci na Slovensku rozhodnuto, proto i toto jednání nemohlo pro Hodžu dopadnout úspěšně.

Z listopadu 1918 rovněž pochází i zvláštní Návrh o státoprávním uspořádání Slovenska, vypracovaný F. Jurigou, postavený na koncepci jednotné československé státnosti, vycházející z existence „slovenské větve československého rodu“ a její zvláštní svébytnosti, zapříčiněné dějinným a zeměpisným rozvojem. Projekt byl vypracován pravděpodobně pod vlivem Pittsburgské dohody a podobných návrhů založených na koncepci unitárního státu s politickou autonomií pro Slovensko.²⁹

V prvních listopadových dnech se postupně do Slovenské národní rady dostávaly informace o událostech v Praze. Členové předsednictva se zároveň seznámili s svoláním pražského Národního výboru a s prvním zákonem československého státu. Tím ovšem došlo v činnosti Slovenské národní rady k určitému obratu, který byl patrný především z Ohlasu vydaného 3. listopadu 1918, jímž se obsahově plně ztotožnili s recepční normou Národního výboru v Praze.³⁰ Na rozdíl od Martinské deklarace v Ohlasu v souladu s koncepcí české buržoazie o právní kontinuitě s Rakousko-Uherskem, Slovenská národní rada ponechala v účinnosti všechny doposud platné uherské zákony a vyjádřila souhlas s působením všech státních úřadů, obecních zastupitelstev a dalších složek uherského správního aparátu, který měl být podřízen Slovenské národní radě jako nejvyššímu představiteli československé státní svrchovanosti na Slovensku, „Zjednodušeně řečeno, ze starého mocenského systému Uherska vyloučila jen maďarskou vládu a celý maďarský byrokratický aparát na Slovensku pod podmínkou, že se jí podřídí, hodlala v daném okamžiku převzít.“³¹ Podíváme-li se na složení tohoto nejvyššího slovenského mocenského orgánu,³² nemůže nás tato změna postoje překvapit. V daném okamžiku pro představitele politického života na Slovensku bylo přijatelnější ponechat již zaběhnutý politicko správní systém než riskovat rozšíření revolučního lidového hnutí a tím i změnu třídně politického režimu. I když na druhé straně je třeba vidět, že ne všichni členové předsednictva byli v tomto směru zajedno. Zajímavý příklad nám poskytne stanovisko samotného autora Martinské deklarace S. Zocha, vyjádřené v listě M. Dulovi, v němž v souvislosti s oznámením, že „modranští maďaróni“ ze strachu z revoltujícího lidu ho prosí, aby udělal pořádek, se uvádí: „... následkem toho my dnes zadržíme lidové shromáždění, na kterém vytvoříme národní slovenskou radu výlučně ze Slováků, a postavíme slovenskou národní stráž. Reprezentace města se pozve a celou správu města převezme do rukou národní rada. Následkem toho držíme za bezpodmínečně potřebné, aby si ve jménu výboru slovenské strany vydal oznámení, že národní výbor převezme většinu politické moci na území Slováky obývaném. Toto oznam i maďarské národní radě. Dále je potřebné, aby si toto oznámil

všem obecným představitelům a aby jste vy okamžitě převzali správu i obce i stolice . . . Myslím, že poznáš význam všeho toho, neboť když hned i celá moc nepřejde do rukou Národní rady, samotné oznámení bude mít velký význam . . .". V závěru listu potom vysvětluje přesvědčení, „že Modru nenecháme samotnou, ale převezmete úřední moc, tak jako jsme ji my převzali . . . Všechno možné je třeba provést, aby jsme jim odebrali i jen chuť na to, aby pomýšleli na naše další utlačování . . .“³³ Toto stanovisko však zůstalo více méně osamocené. Slovenští političtí představitelé naopak se dali cestou, která jim byla ukázána českou buržoazií, tedy cestou kompromisů a „pokojného“ buržoazně demokratického převratu.

Nerozhodnost, a do jisté míry bezkonceptnost, s níž Slovenská národní rada zahájila svoji činnost, způsobila jí značné komplikace i v další její činnosti. Dne 30. října 1918 se v Budapašti vytvořila Maďarská národní rada (Magyar Nemzeti Tanács) jako představitelka Maďarské lidové republiky, která vznikla rovněž jako jeden z nástupnických států.³⁴ Tato vláda hraběte Károlyiho, když viděla, že se jí veřejná správa vymyká z rukou, začala počátkem listopadu 1918 přistupovat k četným opatřením pro upevnění svého vlivu. Jedním z těchto opatření byla výzva k zakládání místních národních rad. Ministerstvo vnitra zároveň nařídilo, aby všichni úředníci složili přísahu věrnosti maďarské vládě. Na základě toho se podle pokynů župních úřadů začaly vytvářet místní maďarské národní rady (nemzeti tanács), které řešily naléhavé problémy bezpečnosti, politické správy, otázky sociální, zásobovací apod. Tímto opatřením maďarská vláda chtěla udržet integritu Maďarské lidové republiky v rámci bývalého Uherska.³⁵ Budapeštská Károlyiho vláda byla ochotna uznat jen český stát, proto neuznala Martinskou deklaraci a právo Slováků na sebeurčení.³⁶

Pod vlivem direktiv Károlyiho vlády se 4. listopadu 1918 vytvořila v Martině místní maďarská národní rada, která se okamžitě přihlásila k ústřední Maďarské národní radě v Budapešti a ve svém prvním usnesení zcela provokativně vyslovila přání o dalším setrvání Slovenska v rámci Maďarska a zároveň se obrátila „ku Uhorsko Krajinskej Národnej Rade“, „že by ve smyslu výše přednesených punktů začala jednat se Slovenskou Národní radou“.³⁷ Tomuto byla podřízena i veškerá další její činnost, při níž byly ignorovány snahy Slovenské národní rady v Martině a nebyly brány v úvahu skutečné zájmy slovenského lidu.

Bezprostřední reakcí na utvoření místní maďarské národní rady v Martině a rozšiřování direktiv Károlyiho tzv. lidové vlády bylo usnesení předsednictva Slovenské národní rady z 5. listopadu 1918 v němž se SNR „ohrazuje proti tomu, aby na území obývaném Slováky tvořily se zvláštní místní maďarské rady, následovně neuznává ani oprávněnost turčianské místní maďarské národní rady. Neuznává pravdivost toho

tvrzení, že by se jádro slovenského lidu s pány vytvořivší turčianskou místní maďarskou radu v ohledu jakýchkoli politických otázek jednalo —neuznává oprávněnost jmenovaných pánů, že by se oni jménem slovenského lidu osvědčovat mohli . . . O tomto uzavření i maďarskou národní radu v Budapešti, i česko-slovenskou národní radu v Praze uvědomuje“.³⁸ Vyřešení vztahu k maďarským orgánům působícím na slovenském území však dalo na sebe ještě určitou dobu čekat, protože převratové události v Československu a v Maďarsku nebyly ovládány myšlenkou československo-maďarského internacionalismu, ale buržoazním nacionalismem. Vzájemné vztahy nebyly postaveny na bázi snah o dobrovolné sjednocení, ale na úsilí o násilné potlačení slovenského národa maďarskými vládnoucími buržoazními silami z jedné strany a bojem Slováků o vysvobození se z národnostního útlaku na straně druhé. To mělo za následek mnoho bezohledných zákroků ze strany maďarských vládnoucích sil proti slovenskému osvobozovacímu hnutí. V rozporu s národněosvobozovacími snahami slovenského lidu ovládly především východní Slovensko a usilovaly o jeho izolaci od celoslovenského i československého národněosvobozenického boje.³⁹

Slovenská národní rada vzhledem ke svému třídnímu složení a politické orientaci nevyužila možností, které se jí nabízely v podobě otevřených projevů silně protimaďarsky zaměřeného slovenského národního povědomí. Bála se dalšího možného vývoje, který by mohl přerůst ve všelidové povstání, jež by smetlo ze slovenské politické scény nejen představitele staré maďarské moci, ale přeměnilo by se ve vzpouru výrazně protiburžoazního charakteru nečinící národní rozdíly. Z toho důvodu, místo aby patřičně využila do krajnosti vybičovaného protimaďarského cítění slovenského lidu, začala v rozporu s představami rozhořčených lidových mas, s nimiž se postupně stále více začínala dostávat do konfliktů a rozporů, hrát v zájmu „zachování pořádku“ roli ochránce starého administrativně politického systému na Slovensku. Sledovala tím zachování za každou cenu mocensko politického panství buržoazie a udržení společenského řádu umožňujícího sociální nerovnost slovenského obyvatelstva. Tato nedůslednost způsobila, že Károlyiho vláda mohla rozvinout rozsáhlý systém akcí na záchranu udržení politické moci na slovenském území a tak zachování integrity rozpadajícího se Uherska. V návaznosti na to od 2. listopadu 1918 na základě nařízení budapeštské vlády docházelo k vytváření maďarských národních gard a občanských stráží.⁴⁰ Zároveň se vláda obrátila, i když v tomto směru vcelku bezvýsledně, na všechny úředníky s výzvou, aby neopouštěli svoje místa a pokračovali za všech okolností v činnosti. Strach z možných následků, někdy i pro záchranu vlastního života, způsobil, že drtivá většina exponentů bývalých maďarských vládnoucích kruhů, zastávajících do té doby významnější postavení ve státních nebo samosprávných

úřadech urychleně opouštěla svá místa a prchala před hněvem slovenského lidu do Budapešti. Pokud někteří zůstali, byli zcela bezmocní, bez jakékoli možnosti zvrátit tok událostí. Na stranu Slovenské národní rady se představitelé starého maďarského správního aparátu v podstatě přidali jen v liptovské župě. Kromě toho zcela výjimečně v některých slovenských městech uznali Slovenskou národní radu a odevzdali moc nově vytvořeným slovenským národním orgánům. Stalo se to především v Ružomberku a ve Velké Bytči, což v tisku bylo komentováno tak, že **“... obecní výbor města Velká Bytča na všeobecnou žádost národních činitelů 4. listopadu přidal se k usnesení Slovenské národní rady, vyhlášeném 30. října v Turčianském Sv. Martině a vyslovil se jednohlasně za připojení k česko-slovenskému státu. Současně se všichni členové výboru poděkovali a na jejich místa zvolena byla místní Národní rada, které ve městě všechna moc byla odevzdána”**.⁴¹ V Dolnom Kubíně, kde se vytvořila Oravská stoličná slovenská národní rada,⁴² byl zase městský magistrát přinucen podrobit se svrchované pravomoci Slovenské národní radě pod přímým tlakem rozbouřených lidových mas.⁴³ V jiných případech sice stará městská správa neabdikovala, ale byla povolná k značným kompromisům. Tak to bylo například v Bratislavě, což Š. Krčméry komentoval slovy: **„V prvních dnech listopadových časně ráno volal mě telefonicky Ján Jankó, vládní komisař, nástupce Szmrecsányiho pod vládou Károlyiho . . . V čekárně Janka sešel jsem se s dr. Slabeyciusom, Samuelom Lehockým, Ferdišem Jurigom a Florišem Tománkem. Nikdo nevěděl co chce s námi. Jankó přišel k nám přátelsky, všem nám tykal a oslovil nás —barátaim—. Tak v duchu Károlyiho. Vzpoury jsou všude po okolí, požár je třeba hasit —řekl— k vám má národ důvěru, zařídte věc, jak za nejlepší uznáte. Dobře, my na to, půjdeme po vesnicích a na udržení pořádku budeme organizovat Slovenskou národní radu a národní gardu. Jankó souhlasil, dal nám k dispozici auto a vyznačil nám i úřední místnost v župním domě. Instalovali jsme se. Osnovali jsme svolání Slovákům župy Bratislavské . . .”**⁴⁴ Tím vznikla župní Slovenská národní rada pro Bratislavu a okolí. Podobným způsobem vznikla 6. listopadu 1918 SNR v Trenčíně,⁴⁵ případně den před tím 6-členný župní výbor SNR ve Zvolenu.⁴⁶ Obdobné to bylo i v dalších dvou městech v Pohroní — v Banské Bystrici a Brezně.⁴⁷ Podobných příkladů bychom pochopitelně mohli uvést ještě celou řadu.

Zároveň je však pravdou, že stupeň vyřazenosti uherského státního aparátu na slovenském území nebyl všude stejný. I V. Šrobár přiznal, že například na východním Slovensku prakticky zůstala stará státní správa stejně jako četnické stanice až do příchodu československého vojska.⁴⁸ Navíc na základě široce rozvinuté promaďarské a protičesko-slovenské propagandy se Károlyiho vládě na některých místech Slovenska načas podařilo nahradit starý, rozmetaný, byrokratický aparát novými

orgány maďarské moci v podobě maďarských národních rad a gard. Budapešťská vláda se snažila za každou cenu alespoň do mírové konference udržet svoje postavení na Slovensku, spoléhajíc na to, že stanovisko dohodových mocností v případě slovenské otázky není dostatečně pevné, v důsledku čehož bude rozhodující status quo v době jednání. Z toho potom vyvodila argument, že kdo bude mít na Slovensku rozhodující moc, pro toho budou i příznivější výsledky mírové dohody.

Celkovou situaci na Slovensku v prvních listopadových dnech roku 1918 je však třeba vidět i z druhé strany. Převzetí moci zde nebylo možné bez výrazné podpory vojenských sil. Slovenská národní rada však na rozdíl od maďarské vlády nedisponovala žádnými vojenskými prostředky, ani zaběhnutým správním aparátem. Navíc slovenští političtí činitelé neměli zdaleka tak bohaté zkušenosti z politického boje jako představitelé vlivných českých politických stran. Toto bylo konečně patrné i z toho, že politický tábor slovenské buržoazie neměl po celé období první světové války svůj politický program národního osvobození a vlastní představu o realizaci práva slovenského národa na sebeurčení pro případ rozpadu Rakousko-Uherska. Ani tyto okolnosti však nemohou změnit značně kritický pohled na činnost Slovenské národní rady jakožto nejvyššího národně revolučního orgánu v boji slovenského národa za národní osvobození a československé státní sjednocení. Slovenský lid poznamenaný bohatými zkušenostmi z předchozího historického vývoje, vyznačujícího se tvrdým národnostním útlakem, očekával od Slovenské národní rady důsledné dovršení demokratické revoluce na Slovensku a zaujmutí co nejenergičtějšího postoje vůči všem snahám Károlyiho vlády o násilném udržení Slovenska. Slovenská buržoazie, která získala ve Slovenské národní radě hegemonní postavení, obávající se revoltujících lidových mas a dobře chápující, že mocenské orgány lidu jsou pro její třídní panství nebezpečné, nebyla ochotna akceptovat úlohu lidového činitele v probíhajícím mocenském zápase a využít tak významného objektivního předpokladu pro uchopení moci na Slovensku. Konečně touto skutečností byla poznamenána nejen činnost samotné Slovenské národní rady v popřevratových dnech roku 1918, v nichž se rozhodovalo o státoprávním postavení Slovenska, ale měla svůj odraz v činnosti slovenských politiků i v dalších letech trvání československého státu.

Tomuto vývoji značně napomohl i zcela oportunní postoj slovenské sociální demokracie, která i přes to, že ještě začátkem září 1918 bylo zdůrazněno v Robotnických novinách, že „Slovensko není jen problémem národnostním, ale i sociálním, že bez hluboké proměny našeho společenského a hospodářského života v budoucnosti nevyžijeme...“, ⁴⁹ svým postupem se přičinila o to, aby se slovenská buržoazie mohla stát hegemonem národně demokratické revoluce na Slovensku,

čímž se zbavila možnosti výraznějšího ovlivnění politického dění v rozhodujících okamžicích, kdy bylo třeba využít slovenského proletariátu a rolnických mas, jakožto hybných sil revoluce, k příznivějšímu zvrácení společensko ekonomického vývoje na Slovensku.

* * *

Národní výbory v Praze, Brně a Slezské Ostravě, stejně jako i Slovenská národní rada, plnily funkci ústředních orgánů státní moci a správy. Vedle nich se vytvářela, i když jen na krátkou dobu, velmi rozsáhlá síť okresních a místních národních výborů a národních rad, které na čas přebraly do svých rukou prakticky veškerou státní správu, a to jak v českých zemích, tak i na Slovensku.

V Čechách a na Moravě některé okresní národní výbory zahájily svoji činnost již po červencové reorganizaci Národního výboru v Praze. K prvním patřil okresní národní výbor v Benešově vzniklý již 20. července 1918. Jak vyplynulo ze zprávy o ustavení tohoto orgánu, pro svou činnost si vytýčil, že bude zabezpečovat „slušné politické soužití“, zajišťovat, „aby v místě nebyl rušen národní mír“, sledovat „činnost naší samosprávy ve všech směrech“ a věnovat „obzvláštní pozornost vyživovacím otázkám v celém rozsahu“.⁵⁰ V dalších týdnech a měsících došlo postupně k vytvoření husté sítě okresních národních výborů, takže — přidržíme-li se údajů V. Peší⁵¹ — do převratu působilo v českých zemích asi dvacet až třicet těchto orgánů, které rozvíjely činnost především na základě vlastní iniciativy.⁵² Vznik okresních národních výborů na sklonku války byl většinou výsledkem řady ilegálních porad za účasti předních buržoazních politiků. Například na Turnovsku se několikrát za tímto účelem sešli K. Kramář, A. Rašín, J. Stránský a V. Klofáč.⁵³ Ve Vysokém Mýtě byl ustaven 7. srpna 1918 okresní národní výbor za účasti V. Klofáče a Fr. Udržala.⁵⁴ Na Pardubicku v tomto směru velmi iniciativně působil Fr. Udržal, který radil rolníkům, aby neodváděli potraviny rakouskému státu, 14. říjen organizoval jako bojkot venkovského lidu a při jednáních v České Třebové kladl důraz na zakládání národních výborů.⁵⁵ Podobných jednání se v českých zemích koncem války, když už bylo zřejmé, že k rozpadu Rakousko-Uherska dříve nebo později dojde, uskutečnila celá řada.

Koncem října a začátkem listopadu 1918 byly potom ustaveny národní výbory ve všech českých okresech, kde ještě do té doby nevznikly. Z přehledu sestaveného V. Pešou⁵⁶ vyplývá, že tehdy již v českých zemích působilo 286 národních výborů. Z tohoto počtu bylo 207 okresních, 76 místních a zbývající tři měly charakter ústředních orgánů. V Čechách bylo okresních národních výborů 139, na Moravě 62 a ve Slezku 6. Místních národních výborů pak bylo v Čechách 49, na Moravě 16 a ve Slezku 11. Z tohoto přehledu vyplývá,⁵⁷ že české národní výbory

nepůsobily jen v některých pohraničních okresech s převahou německého obyvatelstva.⁵⁸

Podle pokynů pražského Národního výboru z 31. října 1918 měly všechny okresní národní výbory vykonávat pravomoc na území zastupitelského nebo soudního okresu,⁵⁹ což bylo ve většině případů také realizováno. Vyjimku tvořily pouze ty okresní národní výbory, které byly zřizovány pro celé politické okresy.⁶⁰

Poněkud zvláštní postavení měly okresní národní výbory v národnostně smíšených okresech.⁶¹ Zde tyto orgány reprezentovaly jen české obyvatelstvo, protože vedle nich často působily též národní výbory německé nebo polské, které stály většinou na nepřátelských pozicích vůči vznikajícímu československému státu. Jakmile však i toto území bylo obsazeno československým vojskem, jejich činnost skončila.⁶² Mnohdy se také stávalo, že národní výbory vzniklé v pohraničních oblastech zajišťovaly moc československého státu na mnohem větším území, než byla rozloha jejich okresu.⁶³

Způsoby vzniku těchto orgánů byly různé. V některých případech funkci národního výboru převzala městská rada.⁶⁴ Jindy zase vznikl pouhým rozšířením okresní hospodářské rady.⁶⁵ Většinou však vznikly z podnětu politických stran, jejich vzájemnou dohodou.⁶⁶

Kromě okresních národních výborů vznikly v některých obcích i místní národní výbory, jejichž zakládání propagoval především sociálně demokratický tisk. Hodonínské Slovácko například otisklo výzvu, podle které měla být v každé obci „ustavena národní rada společně s ostatními politickými stranami, v níž bude zastoupena strana dělnická dostatečným způsobem, a to dle početnosti v té které obci“.⁶⁷ Toto bylo v souladu s názorem ústředního orgánu sociální demokracie Práva lidu v němž bylo požadováno „nechť se rozpustí všechna obecní zastupitelstva zvolená na základě majetkových výsad a nenáviděná chudým lidem. Nechť místní národní výbory jako správní komise převezmou obecní samosprávu“.⁶⁸ Se zcela opačným stanoviskem ovšem vystupovali státoprávní demokraté a agráři, kteří neměli nejmenší zájem na rozpouštění dosavadní samosprávy a proto se například v Klatovských listech objevil názor, že „místní národní výbory se tvořiti nebudou, poněvadž by byly zcela zbytečnými a naopak by jen úkol Národního výboru v Praze ztěžovaly“.⁶⁹ V mnoha případech vznikly místní národní výbory i z iniciativy příslušného okresního národního výboru⁷⁰ nebo místní Socialistické rady.⁷¹ Sociální demokraté však požadavek neprosazovaly s patřičným důrazem. A tak nakonec se souhlasem socialistických zástupců prezidium pražského Národního výboru vydalo pokyn, aby založené místní národní výbory, od nichž lid očekával rychlé a pronikavé změny v systému řízení obecních záležitostí a jež měly nahradit staré a privilegované instituce obecní správy, byly zrušeny.⁷² Teprve později⁷³

došlo v některých větších městech k rozpuštění zastaralých veřejnoprávních institucí a místo nich byly jmenovány správní komise.⁷⁴

Koncem roku 1918, tedy v době, kdy již bylo přikročeno k likvidaci národních výborů, vznikly i různé občanské sbory. Na ně byly rovněž mnohdy přenášeny některé úkoly veřejné správy. Rozsáhlou kompetenci získaly především okresní demobilizační výbory. Jak připomíná J. Janák,⁷⁵ v oblasti působnosti ministerstva pro zásobování lidu, kde vznikly tzv. hospodářské rady, došlo především vlivem prvního ministra Boh. Vrbenského k nejdůslednějšímu vybudování demokratické správy, na níž se od nejnížší po nejvyšší instituci podílelo v rozsáhlé míře přímo občanstvo. V první instanci to byly místní, dále okresní a zemské hospodářské rady a při ministerstvu byla vybudována tzv. občanská kontrola. Ve všech těchto sborech byla zajištěna převaha spotřebitelů a tím fakticky socialistických stran. I když tyto rady působily sice jako poradní sbory, domáhaly se velmi vehementně přiznání práva exekutivy a zasahovaly do celé řady nejenom zásobovacích a hospodářských, nýbrž i politických otázek.

* * *

Situace na Slovensku v tomto směru byla podstatně složitější. Na zakládání místních národních rad a výborů zde působilo mnohem více někdy i protichůdných vlivů. Především to byla samostatná Slovenská národní rada, jejíž názor na vytváření nového správního aparátu byl zřejmý již z Ohlasu vydaného 3. listopadu 1918. Podle jeho textu měl být zachován celý starý administrativní aparát, stejně jako obecní představenstva. Tyto měly v co nejkratší době zvolit lidová shromáždění a oznámit Slovenské národní radě, že se jí bezpodmínečně „**poddávají a k službám stavějí**“.⁷⁶ Z tohoto stanoviska rovněž vycházel přípis předsednictva martinské Slovenské národní rady obecním představenstvům slovenských turčanských obcí.⁷⁷ Na základě realizace tohoto přípisu postupně docházelo v oblasti působnosti martinského centra k přeměnám obecních zastupitelstev v místní výbory SNR. Martinské ústředí se tedy snažilo o provedení tiché přeměny starého správního aparátu v orgány podřízené přímo Slovenské národní radě, což bylo v souladu s jeho koncepcí pokojného převratu a klidného převzetí moci. Tuto koncepci mohla martinská Slovenská národní rada pochopitelně prosazovat jen na tom teritoriu, kde sahal její vliv. Z toho důvodu, jak dále uvidíme, v jiných částech Slovenska se můžeme setkat i s jinými formami vzniku místních výborů SNR.

Dne 8. listopadu 1918 Slovenská národní rada vydala další významný dokument pod názvem „Ohlas Slovenskej národnej rady k bratom Slovákom“, po martinské deklaraci druhý nejdůležitější akt. Kromě úvodního vyhlášení, v němž se Slovenská národní rada obrací ke všemu slovenskému lidu, protože „**je nevyhnutelně potřebné, aby se úpravám**

Slovenské Národní Rady bezpodmínečně podrobil“, následovalo pět hlavních bodů. Hned v prvním bylo přikázáno „Aby se v každé obci utvořil místní Národní Výbor, který bude vést správu vaší obce v porozumění s naší Národní Radou, a tento výbor ať svoje utvoření a zřízení bezodkladně oznámí Slovenské Národní Radě v Turčianském Sv. Martině“. ⁷⁸ S tímto bezprostředně souvisel i příkaz obsažený v druhém bodě „Aby v jednotlivých obcích vytvořila se Slovenská národní garda, podle možnosti z lidí vojensky vycvičených. Povinností gardy bude v obci zachovávat veřejnou bezpečnost a pořádek. Tato národní garda je povinna uskutečňovat nařízení místního národního výboru i ústřední Národní Rady“. ⁷⁹ Konečně ve čtvrtém bodě se uvádělo: „vyzýváme všechny dosavadní vrchnosti a úřady, aby v úřadech svých do dalšího rozkazu Slovenské Národní Rady setrvaly a povinnosti svoje pod jejím dozorem anebo pod dozorem Národního Výboru svědomitě vykonávaly“. ⁸⁰ Pomineme-li určitou terminologickou nejednotnost, resp. nejasnost v prvním bodě, kde se namísto národních rad psalo vzhledem ke slovenské tradici dosti překvapivě o národních výborech, zarazí nás výzva ve čtvrtém bodě, kde se v rozporu s duchem Martinské deklarace, ale na druhé straně v souladu s pražskou koncepcí a konečně i s názorem vyjádřeným v „Ohlasu“ ze 3. listopadu 1918, nechávají v činnosti všechny bývalé uherské správní orgány. Tím stejně jako v českých zemích došlo k vytvoření jakéhosi dvojvládí, kde na jedné straně stál starý zkušený a do jisté míry ještě mocenskými prostředky disponující uherský správní aparát, bezmezně oddaný maďarské vládě, snažící se všemi prostředky zajistit integritu Uherska, na straně druhé nově vzniklé, špatně řízené, bez větších zkušeností a s minimálními mocenskými prostředky působící místní národní rady nebo národní výbory. „Takto ve zvláštních poměrech existence dvou vlád na Slovensku se nezajišťovalo vítězství těch progresivních sil, které rozhodně představovalo hnutí slovenských národních rad a gard, ale vítězství starého byrokratického aparátu, který nakonec jen změnil svého hlavního pána. Maďarskou vládnoucí buržoazii vystřídala se souhlasem slovenské buržoazie vládnoucí buržoazie česká.“ ⁸¹

Svůj vliv na Slovensku se však snažilo od počátku prosazovat i pražské centrum. Z toho důvodu byl v rámci Národního výboru v Praze zřízen slovenský odbor v čele s V. Šrobárem, jehož úkolem bylo — kromě zabezpečení vlivu Národního výboru na Slovensku — poskytovat z tohoto území pražskému centru informace o politické situaci. Jeho dalšími členy byli kromě V. Šrobára P. Blaho, A. Štefánek a k nim se poté přidal I. Dérer, který byl jedním z členů delegace vyslané z Martina. Z tohoto slovenského odboru mimo jiné vzešla Úprava o organizaci Národních výborů a udržení pořádku na Slovensku adresovaná martinské Slovenské národní radě. Pochopitelně, že tato „Úprava“ vycházela

z pražské koncepce ohledně formování národních výborů, i když přece jen muselo být přihlédnuto k poněkud specifické situaci, která se na Slovensku vytvořila. Nejlépe toto může dokumentovat na samotném textu „Úpravy“, jehož první část zněla: „**Národní výbor. Stanovy vydané přinese doručovatel a podle vzoru popsaného ve stanovách zřídí se v každé větší obci obecní Národní výbor. Víc obecních Národních výborů jmenovitě v sídlech slúžnodvorských úřadů zřídí si okresní Národní výbor podle vzoru obecního Národního výboru. Kompetence obecních Národních výborů vztahuje se na záležitosti obecní. Národních výborů okresních na záležitosti spadající pod pravomoc okresního slúžneho**“.⁸² V druhé části bylo dále konstatováno, že „**v každém městě třeba svolat lidové shromáždění z celého okolí a řečníci vyloží dopodrobna význam dočasných organizací (obecní, okresní národní výbor), důrazně upozorní na následky rabování a loupení ve městech a na vesnicích, podle možnosti zakáží požívání lihovin a určí závěrečnou hodinu veřejných místností. K tomu cíli zřídí si každá obec občanskou stráž, kterou platí výbor**“.⁸³ Z další části „Úpravy“ nás může především zajímat část čtvrtá, v níž se uvádělo, že „**sesazovat a propouštět lidi dosud zaměstnaných v úřadech je možné jen v takových případech, když úředník, anebo zaměstnanec úmyslně poškozují zájmy československého státu**“.⁸⁴ Již na první pohled je patrná jistá rozpornost v nahlížení na celou řadu otázek, někdy i zásadního charakteru. Především v této „Úpravě“ jsou národní výbory chápány jako orgány dočasné, na rozdíl od „Ohlasu“ z 8. listopadu 1918, kde je dočasnost přisuzována pouze ústřední martinské Slovenské národní radě. Určitý rozdíl je v pojetí struktury těchto nových slovenských národních orgánů. „Úprava“ pojednává o vytvoření obecních a okresních národních výborů, které budou přímo podléhat martinskému ústředí. Rozdílné je i chápání otázky budování ozbrojených jednotek atd. I přes tuto značnou koncepční nejednotnost mezi pražským a martinským centrem oba dokumenty vycházejí ze stejné myšlenky, tj. zachování starého z Uherska přežívajícího správního aparátu, tedy přímé návaznosti na dřívější státní správu, která měla být pouze podřízena novému centru a případně si měla trochu „vylepšit“ název. K dalším změnám docházet nemělo, i když v případě Slovenska tato koncepce byla obzvláště paradoxní, vyjdeme-li z již několikrát konstatované, ale zcela nepominutelné skutečnosti, že veškerý bývalý uherský správní aparát byl jednoznačně orientován promaďarsky, a snažil se všemi prostředky zabránit odtržení slovenského území od Maďarska a jeho připojení k českým zemím. I přes tato z dnešního hlediska dosti kritická hodnocení obou dokumentů jak „Úprava“, tak především „Ohlas“ z 8. listopadu sehrály přece jen do jisté míry pozitivní roli při vytváření místních orgánů lidové moci na Slovensku tím, že se obracely

s apelem na široké masy slovenského národa, podporující iniciativu při vytváření těchto nových správních slovenských orgánů.

Vzhledem k značně komplikované situaci na Slovensku prvořadým zájmem pražského centra bylo co nejdříve vytvořit na tomto území mocenský orgán s širokou pravomocí. Z toho důvodu 4. listopadu 1918 jmenoval Národní výbor v Praze první reprezentativní slovenský ústřední orgán, známý pod názvem Skalická vláda.⁸⁵ Předsedou se stal V. Šrobár, který kromě toho obstarával spojení s Národním výborem v Praze, vyřizoval věci politické a zdravotnické, církevní a případně diplomatická jednání s Maďary. Administrativa, zemědělské věci a aprovizace na Slovensku spadaly do kompetence P. Blaha, I. Dérer se staral o vojsko a četnictvo, železnice, poštu a telegrafní službu A. Štefánek o otázky školské a tisk. Konečně podplukovník A. Hanačík se stal velitelem četnictva. Vojenské velitelství v Brně tomuto orgánu přidělilo 70 členou skupinu četníků a kromě toho měl k dispozici dvě setniny vojska. V. Šrobár tak mohl začít s postupnou okupací Slovenska,⁸⁶ Sídlem vlády se stala Uherská Skalica, kde 6. listopadu 1918 se na velkém lidovém shromáždění ujala moci. Postavení Skalické vlády bylo však značně problematické, jak později přiznal i buržoazní publicista F. Peroutka: **Její síla nezakládala se na energii země, která měla vládnout, nýbrž na české podpoře. Dokonce nemohla ani proniknout do Slovenska a zdržovala se na samém jeho okraji.**⁸⁷ Navíc zcela ignorovala martinskou Národní radu, zdůvodňujíc to snahou vystříhat se vzniku dualismu.⁸⁸ Činnost tohoto slovenského orgánu však byla velmi krátká a vcelku bezvýznamná. Skončila 14. listopadu 1918 v souvislosti s ustavením první československé vlády.⁸⁹ Do této doby rovněž patří vytvoření Klubu slovenských poslanců v rámci Národního shromáždění, jehož vznik je také neklamným důkazem o úmyslech pražského ústředí co nejdříve rozšířit svůj vliv na Slovensko.⁹⁰

Vývoj nové místní správy jak na slovenských vesnicích, tak ve městech, byl přece jen vzhledem k značně komplikovanější politické situaci složitější a různorodější než předpokládaly základní, námi již citované dokumenty jak Slovenské národní rady, tak pražského ústředí. I když vliv těchto dokumentů na vznik místních národních rad a národních výborů na Slovensku není možné podceňovat, přece jen v drtivé většině hlavní iniciativa vzešla živelnou cestou zdola. Přitom je třeba při zkoumání vzniku místních národních rad na slovenském území dost výrazně diferencovat mezi vznikem těchto výborů na vesnicích a obdobných orgánů ve městech.

Nejtypičtější formou vzniku vesnických místních národních rad bylo jejich zvolení na základě veřejného hlasování na lidových shromážděních jednotlivých obcí. Tato lidová shromáždění se buď uskutečnila za organizační podpory župních nebo okresních výborů Slovenské národní

rad, nebo k nim docházelo⁹¹ v důsledku iniciativy místních činitelů a aktivity širokých mas domácího vesnického obyvatelstva.⁹² I když hlavním cílem těchto obecních lidových shromáždění bylo vytvořit místní výbor SNR, případně i národní gardy, jejich poslání, jak dále uvidíme, bylo mnohem širší. Tím byl zjevně poznačen i celkový jejich průběh a obsahová náplň. Shromáždění většinou předsedal nejstarší, nejváženější nebo politicky nejagilnější příslušník obce, který obyvatelstvo obeznámil s hlavním posláním jednání, tj. s nutností zřídit v obci národní radu, resp. gardu. Zároveň byla většinou přečtena Martinská deklarace nebo „Ohlas“ SNR z 8. listopadu 1918. Řečník rovněž seznámil obyvatelstvo s nejnovějšími událostmi doma i ve světě a vyjádřil se k nutnosti vytvoření společného československého státu⁹³ Jen v některých ojedinělých případech byl místní výbor SNR zvolen tajným hlasováním.⁹⁴ Tento vcelku velmi demokratický způsob tvorby místních národních rad měl, jak rovněž dále uvidíme, významný dopad především na sociální složení těchto orgánů.

Je pochopitelné, že forma tvorby místních národních rad a národních výborů na slovenském území byla povětšinou modifikována jak místem, tak časem jejich vzniku. Proto poněkud jiná situace byla na středním Slovensku, kde vliv martinského ústředí byl dost bezprostřední, ovšem podstatně jinak tento proces probíhal na východním a západním Slovensku, kam kontakty martinské Slovenské národní rady buď vůbec nesahaly nebo byly většinou jen zprostředkované. Navíc zde významnou roli sehrály i vlivy maďarských národních rad a pražského ústředí.

Je pochopitelné, že nejintenzivnější proces tvorby místních orgánů Slovenské národní rady probíhal na středním Slovensku. Ovšem i zde můžeme pozorovat v tomto směru značnou rozmanitost forem. Nejvýrazněji v duchu martinských dokumentů z prvních listopadových dnů roku 1918 se nesl vznik místních výborů SNR turčanské župy. Z toho důvodu v této oblasti iniciativa zdola nebyla tak výrazná jako v ostatních částech slovenského území. Povětšinou v souladu s názorem představitelů martinské Slovenské národní rady, vyjádřeném v „Ohlasech“ ze 3. a 8. listopadu 1918, docházelo k přeměnám obecních zastupitelstev v místní výbory SNR, někdy i tou formou, že staré obecní zastupitelstvo složilo slib věrnosti SNR i bez lidového shromáždění. Naopak podstatně jiná byla například situace v obcích Liptova, kde proces vytváření nové místní lidové administrativy probíhal, hlavně zpočátku, bez jakéhokoli přímého organizátorského vlivu martinského vedení Slovenské národní rady. V důsledku vcelku výhodných podmínek došlo k tomu, že v Liptově celý župní administrativní aparát se přidal na stranu SNR, čímž vlastně již 1. listopadu 1918 byl vytvořen 25 členný župní liptovský výbor Slovenské národní rady, který vzápětí vyzval obce Liptova, aby vytvářely místní výbory SNR a z těchto výborů vyslaly svoje důvěrníky

do župního výboru v Liptovském Mikuláši.⁹⁵ Od počátku liptovský výbor SNR, na rozdíl od martinského ústředí, vyzíval k volbě nových orgánů místní moci a správy, které se měly bezvýhradně vytvářet na lidových shromážděních. Rovněž ústřední řízení těchto místních orgánů zde bylo pojato poněkud jinak než v turčanské župě. Do Sv. Mikuláše byly svolány od 12. listopadu 1918⁹⁶ schůzky důvěrníků jednotlivých místních výborů SNR v Liptově, na nichž se projednávaly zásadní otázky správního charakteru. „Tento proces utváření místních SNR v Liptově v prvních dnech listopadu měl v porovnání s Turcem nejen citelně větší intenzitu, ale i zjevně organizovanější charakter. Byl od začátku víc založený na iniciativě zdola, kterou se Liptovský výbor SNR snažil organizačně podchytit a celý proces aktivně podpořit. Totiž ne všechny místní SNR v Liptově, které se vytvářely již v prvních dnech listopadu, vznikly za přímé agitační podpory Liptovského výboru SNR. Například již pod datem 30. října 1918, tedy o dva dny dříve než vznikl samotný Liptovský výbor SNR, byl do Martina z obce Liptovská Teplá odeslán telegram následujícího znění: „=Náš výbor obce Liptovská Teplá připojuje se k Národní radě a volá ze srdce nazdar.“⁹⁷

V důsledku iniciativy zdola, bez jakéhokoli přímého organizačního vlivu ústřední Slovenské národní rady, začaly se vytvářet místní výbory SNR i v dalších oblastech v Pováží, na Kysucích a Oravě.⁹⁸ Jako odpověď na vytvoření městské maďarské národní rady vznikla již 2. listopadu 1918 místní rada v Žilině. 3. listopadu se v Dolním Kubíně vytvořila župní Oravská stoličná Slovenská národní rada.⁹⁸ 4. listopadu 1918 vznikl místní výbor SNR ve Velké Bytči¹⁰⁰ atd. Podobných příkladů bychom mohli uvést celou řadu. Stačí pohlédnout do podrobného soupisu dosud zjištěných orgánů nové moci na Slovensku v letech 1918 – 1919 sestaveného M. Hronským¹⁰¹ a musíme se plně ztotožnit s konstatováním Slovenského deníku¹⁰² reagujícího na tuto neočekávanou aktivitu v Pováží slovy: „Ze všech stran dostáváme zprávy, že Slováci zakládají místní výbory Slovenské Národní Rady. Tak se stalo posledně v Žilině, v Dolním Kubíně, v Ružomberku, v Mikuláši atd. To stejné se děje i na vesnicích. Prosíme, aby každý místní výbor hned oznámil svoje ustavení výkonnému výboru Slov. Nár. Rady v Turč. Sv. Martině s poznámkou, kdo je místním předsedou a tajemníkem. To je potřebné pro to, aby ústředí vědělo o každém pohybu na Slovensku.“ V průběhu prosince se proces vytváření místních národních rad postupně přenesl i do dalších žup středního Slovenska, a tak v polovině prosince mohly Národní noviny konstatovat, „že zřizování vesnických odborů v posledních dnech dělo se živějším tempem“.¹⁰³ Ve stejném duchu se nesl i komentář k činnosti národních rad, uveřejněný začátkem ledna 1919 ve stejných novinách. Byl uveden slovy: „Téměř v každém čísle Národních Novin máte nápis: Národní Rada se zřídila . . . Ano, Národní Rada byla zřízena. To, co se

30. října s Národní Radou začalo, bylo jako pohnutí laviny, která jde dále, dále, pokud nezaplaví i poslední koutek, i nejzápadnější obce Slovenska. — A jde to jaksi vždy rychlejším tempem . . . Když bychom na mapě Slovenska do každé obce, kde se utvořil odbor Národní Rady, zapíchli malou vlaječku, byla by jich již pěkná hromada. A to je potěšitelné.“¹⁰⁴

Vzhledem k objektivním podmínkám přece jen poněkud pomalejší byl vývoj nových orgánů státní moci a správy na východním Slovensku. Sice již první obecní výbor tam vznikl 4. listopadu 1918 ve Štrbě, ovšem rozsáhlejší iniciativu směřující k zakládání místních výborů Slovenské národní rady zde můžeme spatřovat až po 18. listopadu 1918.¹⁰⁵ K masovějšímu zakládání těchto orgánů docházelo však až v druhé polovině prosince 1918 a v průběhu ledna 1919.¹⁰⁶ použijeme-li slov L. Tajtáka, můžeme při hodnocení vzniku místních Slovenských národních rad na východním Slovensku konstatovat, „že místní slovenské národní rady na východě nezískaly takový politický a společenský vliv jako maďarské národní rady, podporované sebevědomou a mocnou maďarskou buržoazií, ba i maďarskými sociálními demokraty. A nedosáhly ani takového vlivu jako slovenské národní rady na ostatním území Slovenska.“¹⁰⁷ Situace se zde především zkomplikovala vytvořením tzv. Východoslovenské národní rady a později tzv. Dvorcsakovy republiky, obě orientované promaďarsky, což mělo prohloubit administrativně správní a teritoriální roztržičnost Slovenska, a zejména zpochybit postavení a funkci martinské Slovenské národní rady na celém území Slovenska.¹⁰⁸

Přece jen mnohem rychlejší než na východním Slovensku byl vývoj nových místních mocenských a správních orgánů na západním Slovensku. Již 2. listopadu 1918 byla vytvořena místní slovenská národní rada v Brezové, která „vzala celou výkonnou moc do rukou a prostřednictvím k tomu vytvořených ochránců a strážných bdí nad veřejným majetkem“.¹⁰⁹ O dva dni později se vytvořila místní národní rada ve Vrbovčích.¹¹⁰ Poté můžeme pozorovat vznik těchto orgánů i v dalších obcích jako byla Turá Lúka, Myjava, Stará Turá a řada dalších.¹¹¹ Přece však jen značná vzdálenost od martinského centra umožňovala pronikání českého a maďarského vlivu. Určitou, i když přece jen krátkodobou roli sehrála Skalická Šrobárova vláda a přítomnost českých ozbrojených jednotek. To nic nezměnilo na tom, že i v této části Slovenska proces vytváření národních rad byl vcelku dost intenzivní. Tuto skutečnost přiznaly i úřední noviny Skalické vlády Sloboda, Když konstatovaly, že „v celém piešťanském okrese jsou již utvořené Národní Rady (dočasné obecní výbory) s rychtářem v čele, které složily přísahu Československé republice“.¹¹² V porovnání se středním Slovenskem však přece jen

vývoj národních rad nebyl takového rozsahu jak předpokládalo martinské centrum.

Vše, co zatím bylo uvedeno o vzniku národních rad na Slovensku, platí více méně pouze o vesnických orgánech. Podstatně jiná situace byla ve městech. Na jiném místě jsme již uvedli, jak vznikly městské nebo župní výbory v Bratislavě, Zvolení, Bytči a Trenčíně. Pro zakládání výborů Slovenské národní rady ve větších městech je příznačné, jak uvádí M. Hronský,¹¹³ že se uchytily jako poměrně velmi málo početné orgány za iniciativy některých národně uvědomělých jednotlivců. Například v Banské Bystrici vznikl výbor SNR za iniciativy některých členů Slovenské národní strany. V Topoľčanech mu vytvořil zázemí jakýsi nově vytvořený Slovenský spolok pod vedením dr. Brežného. V Trenčíně tuto iniciativní funkci plnil v podstatě osamělý K. Štúr, podobně jako R. Markovič v Novom Meste nad Váhom, V. Pauliny ve Zvolení a J. Slabeycius v Brezně atd. Mimo jiné právě v Brezně byla místní SNR 22. listopadu 1918 přetvořena z bývalé Občanské rady.¹¹⁴

Na lidových shromážděních městské národní rady, na rozdíl od venkovských, vznikaly jen zcela výjimečně. Těmito shromážděními, které se většinou konaly až později, byly městské výbory SNR už jen potvrzeny, případně rozšiřovány. Ne jednou se však stalo, že došlo i k volbě nového výboru SNR. Na západním Slovensku mnoho národních výborů nebo národních rad vzniklo rovněž pod vlivem československých vojenských jednotek, které sem se Šrobárem a jeho vládou přišly v průběhu listopadu 1918.¹¹⁵ Koncem prosince 1918 a začátkem ledna 1919 se postupně začínají vytvářet městské národní rady i na východním Slovensku.

V čem můžeme spatřovat hlavní rozdíly při zakládání nových místních orgánů státní moci a správy v českých zemích a na Slovensku? Pomineme-li značnou terminologickou nejednotnost při označování těchto orgánů, zvláště na slovenském území, nemůžeme nevidět výraznou rozdílnost tohoto procesu i z řady dalších aspektů.

V době, kdy na Slovensku se teprve nesměle začínala prosazovat myšlenka tvorby slovenských národních rad, v českých zemích existovala, někdy již i několik měsíců, hustá síť okresních i místních národních výborů. Vývoj na Slovensku byl v tomto směru tedy až o několik měsíců pomalejší. Tato skutečnost, jak jsme ukázali, vyplynula ze zcela odlišné politické situace vyznačující se podstatně pomalejší aktivizací celkového slovenského politického života, nepřípraveností slovenských politických činitelů na boj o národní samostatnost, plynoucí z malých politických zkušeností, v důsledku ještě nedostatečné politické vyzrálosti, nemající pevně zformulovaný politický program odrážející cítění slovenského lidu a podřizující se společensko ekonomickým podmínkám, v nichž slovenský národ byl nucen pod maďarskou nadvládou žít.

Uvedený časový posun v tvorbě mocenských a správních orgánů na slovenském území nebyl zdaleka jedinou odlišností od obdobného vývoje v českých zemích. Značné rozdíly byly i v samotné formě vzniku těchto orgánů. V českých zemích formování národních výborů bylo převážně dílem úzké skupiny veřejně aktivních představitelů jednotlivých politických stran centrálně řízených z Prahy. Naopak při zakládání slovenských národních rad můžeme pozorovat, až na výjimky v okolí přímého vlivu martinské Slovenské národní rady, rozsáhlou živelně se projevující aktivitu širokých mas slovenského obyvatelstva. S určitou dávkou schematicnosti z toho můžeme vyvodit, že na rozdíl od Slovenska, kde místní národní rady a obdobné orgány svým charakterem jím odpovídající vznikly z iniciativy zdola v důsledku silně vyhraněného protimaďarského národního cítění, v českých zemích tento proces byl přece jen výrazněji řízen centrálně pražským Národním výborem. Z toho je zřejmé, že pražský Národní výbor měl mnohem pevněji ve svých rukou celý proces vytváření okresních a místních národních výborů v českých zemích než ústřední martinská národní rada na Slovensku, jejíž přímý vliv sahal prakticky jen na bezprostřední martinské okolí. Tím byla dána mnohem větší unifikovanost těchto orgánů v Čechách než na Slovensku.

Určitý rozdíl je možné vidět i v tom, že v Čechách tyto orgány až na nepatrné výjimky vznikly vedle starého byrokratického z Rakouska převzatého správního aparátu, a touto skutečností, jakož i reakčním stanoviskem pražského Národního výboru, byly přinuceny s těmito většinou značně zkompromitovanými úřady spolupracovat. Naopak v mnoha slovenských městech a vesnicích se národní rady, poté co uherská státní správa doznala téměř úplného rozkladu, staly jedinými orgány majícími v rukou veškerou moc i správu na daném území.

Rozdílnost byla i ve struktuře soustavy těchto orgánů, odpovídající vžitě tradici na příslušném území. Z toho důvodu můžeme v Čechách, na Moravě a ve Slezsku vidět kromě zemských národních výborů, hrajících roli ústředních orgánů, obdobné orgány na úrovni okresů a obcí, kdežto na slovenském území vedle místních a městských výborů Slovenské národní rady se v mnoha případech utvářely župní výbory SNR, které svým rozsahem místní působnosti těžko můžeme přirovnávat k okresním výborům v Čechách. Z toho vyplynula i poněkud jiná hierarchie podřízenosti a nadřazenosti těchto orgánů v Čechách a na Slovensku. V českých zemích, pomineme-li určitou rozpornost v chápání postavení ústředního moravského a slezského národního výboru, přece jen všechny okresní a místní národní výbory se bezvýhradně považovaly za podřízené orgány pražského Národního výboru. Pochopitelně nepočítáme v to obdobné orgány v německých okresech, jejichž separatismus byl zřejmý hned od samého počátku vzniku ČSR. V případě slovenských místních národních rad tomu tak vždy nebylo. Především v západním Slovensku některé

místní orgány vzniklé pod přímým vlivem Švehlovy dočasné slovenské vlády a za přítomnosti československých ozbrojených jednotek, přísahaly věrnost pražské vládě a nikoli martinskému ústředí. O faktické možnosti řízení a ovlivňování místních výborů SNR z Martina jsme již hovořili na jiném místě. Rovněž z pochopitelných důvodů, zde nechceme rozvádět problematičnost samotného postavení martinské Slovenské národní rady podstatně jinak chápané jejími členy a jinak pražským Národním výborem.

Rozdíly mezi nově vzniklými českými a slovenskými orgány státní správy však nebyly jen z hlediska formy jejich vzniku, ale podstatně se odlišovaly jak svým politickým, tak sociálním složením, rovněž však i vlastní organizační strukturou.¹¹⁶

* * *

Národní výbory jakožto orgány státní moci a státní správy hned po vzniku ČSR se stávaly stále více předmětem kritiky představitelů české buržoazie, která se obávala, aby nedošlo k jejich využití při realizaci sociálně třídních požadavků dělnické třídy. Problematikou národních výborů se zabýval pražský Národní výbor velmi podrobně již na plenární schůzi dne 2. listopadu 1918. Z celkové rozpravy bylo zřejmé, že většina členů předsednictva požadovala zakročení vůči těmto orgánům místní moci. Přesto se však agrárníkům zastoupenými A. Švehlou ještě nepodařilo prosadit zrušení těchto orgánů.¹¹⁷ Prezidium pražského Národního výboru pouze dostalo za úkol vydat pro okresní národní výbory „regulativ“. Druhý den byla potom v denním tisku uveřejněna výzva, v níž bylo všem národním výborům připomenuto, „aby se zdržovaly samovolných aktů a zasahování do veřejné správy, neboť mohou vyvolat jen zmatky a chaos a aby bez předchozího zmocnění prezidia Národního výboru nepodnikly žádné kroky, jimiž se zasahovalo do dosavadní organizace veřejných úřadů.“¹¹⁸

Diskuse o národních výborech na půdě Národního výboru pražského pokračovala 9. listopadu 1918, kde dokonce předseda sociální demokracie označil národní výbory za filiálku agrární strany.¹¹⁹ O čtyři dny později se konalo za řízení Fr. Soukupa poslední zasedání pražského Národního výboru. Prostým rozšířením počtu členů byl přeměněn tento orgán v prozatímní Národní shromáždění, které na svém prvním zasedání zvolilo předsedou pravicového sociálního demokrata Fr. Tomáška, prohlásilo dynastii habsbursko-lotrinskou za zbavenou všech práv na české země, vyhlásilo republikánskou formu státu, zvolilo T. G. Masaryka prezidentem republiky a vytvořilo první československou tzv. všenárodně koaliční vládu složenou ze zástupců všech hlavních politických stran v čele s příslušníkem státoprávní demokracie Karlem Kramářem, zástupcem českého velkokapitálu. Republika byla tedy definitivně konsti-

tuována, buržoazie za podpory oportunních předáků sociálně demokratické strany se pevně chopila veškeré moci ve státě. Nadešel tedy čas skoncovat se všemi provizorii a zlikvidovat vše, co by mohlo jakkoli ohrozit mocenské postavení české buržoazie. Další osud národních výborů byl tedy zpečetěn, poněvadž se staly institucí pro vládnoucí kruhy zcela nepohodlnou. Toto mimo jiné dokazuje i „povzdechnutí“, K. Kramáře v dopise z 16. listopadu 1918 ministru zahraničních věcí ČSR E. Benešovi, že „kdybychom neměli místních národních výborů, které dělají přímo úžasně věci ve zbytečné horlivosti, prohlízejí lidi skoro do naha na drahách, berou jim všechno atd., šlo by to docela dobře“.¹²⁰

K likvidaci národních výborů pochopitelně nemohlo dojít okamžitě. Proto bylo použito taktiky postupné likvidace, spočívající v omezování jejich pravomoci. Snahou pražského Národního výboru bylo orientovat tyto místní orgány pouze na řešení otázek hospodářského charakteru a na problémy v zásobování. Většině národních výborů se však tyto tendence nelíbily. Především byla odmítána spolupráce s okresními hejtmanstvími. Například v protestním dopise okresního národního výboru v Jičíně, zaslaném 11. listopadu 1918 do Prahy, se doslova uvádělo: „Pro protilidové a protičeské působení ztratily staré úřady rakouské naprosto důvěru lidu, což dosvědčují četné deputace docházející okresním národním výborům a slibující pracovat jen tehdy, bude-li okresní národní výbor dozorčím orgánem úřadů státních. Odstranění okresního národního výboru z tohoto místa povede k nesnázím ve veřejné správě, protože lid chce poslouchat jen okresní národní výbor“.¹²¹ Podobné stanovisko zaujal například i okresní národní výbor v Kostelci nad Černými lesy.¹²² Stejně tak protestovalo jen ve východních Čechách celkem jedenáct národních výborů. Ne jinak tomu bylo i v ostatních částech republiky.¹²³ Jako odpověď bylo dne 20. listopadu 1918 publikováno nařízení „že veškeré legitimace vydané národním výborům pro pořadatele prohlašují se za neplatné a funkce pořadatelů, vzhledem k převzetí jejich funkcí příslušnými orgány, prohlašují se za zaniklé“.¹²⁴

Proces likvidace národních výborů vyvrcholil začátkem prosince 1918, kdy se pro českou buržoazii již vytvořily vcelku příznivé podmínky. Dne 4. prosince 1918 bylo na schůzi vlády z podnětu zahraničního výboru Národního shromáždění na návrh ministerského předsedy K. Kramáře „usneseno národní výbory rozpustit z důvodů, že svůj úkol splnily a že veškerá moc státní správy přechází nyní v ruce jednotně organizované vlády“.¹²⁵ Na základě tohoto byl na prezidiu ministerstva vnitra vypracován návrh svolání, jímž se, v jeho definitivním znění ze 4. prosince 1918, rušila činnost národních výborů.¹²⁶ Svolání bylo 7. prosince 1918 předloženo ministerským předsedou vládě¹²⁷ a 8. prosince 1918 otištěno v denním tisku.¹²⁸ Po úvodních děkovných frázích, v nichž se vyjadřovala vděčnost národním výborům za jejich činnost, se konsta-

tuje, „že úkol národních výborů dnes je splněn.“ Dále je uvedeno krátké zdůvodnění tohoto rozhodnutí. „Přestaly mimořádné poměry a my musíme ukázat, že naše nová republika dovede vyplnit svou státní správou všechny úkoly moderního státu a zaručit klidný rozvoj událostí“. A dále se pokračovalo: „Není tudíž nadále možno, aby správa státní vedena byla samostatnými orgány místními, ani ústřední vládě, ani Národnímu shromáždění nezodpovědnými. V naší republice pevná vůle musí být rozhodující, vůle Národního shromáždění a vlády jemu zodpovědné. Ministerská rada se tudíž jednomyslně usnesla prohlásit činnost všech národních výborů za skončenou. Činí tak jen v zájmu jednotné, spořádané správy státní, i v zájmu opravdové konstitučnosti, aby uplatnila tak v celém státním životě zásadu naprosté zodpovědnosti každého sboru veřejné správy Národnímu shromáždění, nikoli aby i v nejmenším chtěla vyslovit nedůvěru národním výborům. Naopak, upřímně a srdečně jim děkujeme za všechny neocenitelné služby, které v nejtěžších dobách prokázaly mladé naší republice.“ Provolání potom končí slovy: „Vláda přejímá celou a plnou zodpovědnost za veškerou správu. Do výkonu orgánů státní správy nikdo více nesmí se vměšovat a nikdo vykonávat úkony státní správy bez zmocnění nebo nařízení příslušných úřadů. Avšak vláda bude vděčna všem, kteří měli příležitost nahlédnouti nyní v činnost státní správy, za veškeré rady, pokyny, za všechna upozornění a bude její snahou, aby nejen všechny zlořády vymýtila, nýbrž aby také spolu s Národním shromážděním pracovala na demokratickém a sociálně spravedlivém rozvoji našeho svobodného života“.¹²⁹ Provolání bylo vytištěno ve formě letáků a rozesláno k distribuci místodržitelstvím v Praze a v Brně a zemské vládě v Opavě. Vedoucímu každému z těchto úřadů se ukládalo, aby „neprodleně prohlásil činnost národních výborů za skončenou, jim jménem vlády poděkoval a děkovné přípisy doručil“.¹³⁰ Skutečné důvody likvidace národních výborů se samozřejmě v prohlášení neobjevily a ani objevit nemohly. Charakter národních výborů zcela neodpovídal zájmům vládnoucí třídy a představitelů politických stran stojících v čele tehdejšího politického života. Celkové složení a vcelku pokrokové tendence, které se objevily v činnosti těchto orgánů, nedávaly záruku buržoazní vládě, že budou garantem realizace buržoazních zájmů v oblasti státní správy. Tento důvod se již mnohem jasněji ukázal v úřední připomínce prezidia ministerské rady z 6. prosince 1918, podávající interní zdůvodnění akce likvidace národních výborů v níž bylo mimo jiné konstatováno: „Ze všech stran docházejí zprávy do ministerstva vnitra, že při státním převratu dne 28. října t.r. ve městech ustavivši se národní výbory zasahují neblahým vlivem do všech oborů veřejné správy, což má za následek úplnou dezorganizaci veřejné správy. Je tudíž v zájmu autority státní, aby okresní národní výbory byly buďto úplně rozpuštěny, anebo

uznány pouze jako poradní orgány správních úřadů. Za účelem konsolidace a utužení státní autority, usnesla se ministerská rada dne 4. prosince 1918, aby okresní národní výbory byly rozpuštěny a jim za jejich obětavou činnost, osvědčenou při státním převratu, vzdány díky¹³¹.

Jako doplněk k prohlášení o zrušení národních výborů je možné posuzovat zprávu zveřejněnou v denním tisku 10. prosince 1918 pod názvem Z předsednictva ministerské rady, v níž byly požádány národní výbory „v místech, kde dosud nefungují orgány pravidelné státní správy“ aby pokračovaly ve své činnosti.¹³² Problematika menšinových národních výborů se dostala na program schůze vlády ještě 30. prosince 1918 v souvislosti s projednáním otázky, z jakých prostředků má být jejich činnost hrazena.¹³³

Při hodnocení zrušení národních výborů je však třeba se na věc podívat i z druhé strany. V mnoha případech totiž samy národní výbory svou činností zavdaly příčiny k některým oprávněně kritickým názorům na jejich působení. Mnohdy činnost těchto orgánů trpěla nezdravým místním patriotismem. Nařízení neměla vždy patřičnou úroveň. Nebyly ani příliš spolehlivými orgány co do úřední striktnosti a spolehlivosti, přesnosti a disciplinovanosti, tak jak tomu bylo u státního aparátu. mnohdy se národní výbory odmítly podřídit celostátním zájmům atd.¹³⁴

Vyjimku ze zrušení národních výborů vytvořily jen menšinové národní výbory a ty, jejichž existenci si vyžádaly mimořádné okolnosti v příslušném okrese. K těmto výjimkám patřil zejména kladenský národní výbor, za který se postavilo především kladenské dělnictvo, jež si nedovedlo další osud republiky bez národních výborů představit,¹³⁵ a tak se 11. prosince 1918 usnesl na plenární schůzi proti rozpuštění protestovat.¹³⁶ Vláda byla pod tlakem okolností nucena mlčky souhlasit s jeho činností a tak působil až do poloviny května 1919, kdy rozhodující iniciativu na Kladně postupně převzala dělnická rada.¹³⁷ Činnost menšinových národních výborů potom trvala ještě téměř půl druhého roku, pokud se ovšem samy nerozešly dříve.¹³⁸ Na území s německou menšinou měly hrát úlohu ochránce českého obyvatelstva.¹³⁹ Na tom, že nebudou vyvíjet další činnost, se samy usnesly na sjezdu konaném 6. června 1920 v Zábřehu. Tím byla udělána definitivní tečka za jejich existencí v předmnichovské Československé republice.

Stejný osud jako národní výbory brzy postihl i národní rady na Slovensku. Při jejich likvidaci sehrálo rozhodující roli především ministerstvo pro správu Slovenska v čele s dr. V. Šrobárem, prosazující zájmy české buržoazie, již se pochopitelně činnost národních rad v žádném případě nehodila do jejich koncepce politického i hospodářského ovládnutí Slovenska. Svou roli však sehrály i některé další skutečnosti. Slo-

vensko se v listopadových a prosincových dnech roku 1918 dostalo do velmi složité situace a to jak z hlediska politického, tak národnostního. Martinskému ústředí se nepodařilo zcela rozšířit svůj vliv na ostatní části slovenského území, nehledě na to, že martinská Slovenská národní rada se od samého počátku považovala pouze za dočasný orgán. Vliv Budapešti, především na východní Slovensko, byl stále značný. Činitelů, kteří měli zájem na prosazení svých zájmů na Slovensku, připočítáme-li k tomu revoluční nálady slovenských dělníků, rolníků a vojáků vracejících se ze sovětského Ruska, bylo zcela neúměrné množství, přičemž jejich působení bylo mnohdy přímo protichůdné. Rozhodujícím subjektem však, jak ukázal další vývoj, byla česká, resp. československá buržoazie, pro niž jakékoliv slovenské národní orgány nemohly být zárukou spolehlivosti realizace jejich zájmů.

O nepřijatelnosti slovenských národních rad pro československou vládu svědčí například názor Ivana Markoviče, za války blízkého spolupracovníka T. G. Masaryka, který vyjádřil v dopise V. Šrobárovi ze dne 28. listopadu 1918: „Není dost jasná úloha těchto rad v jednotlivých městech. Zda je jen politická anebo i administrativní. Poslední eventualita by se mi zdála nebezpečná, neboť by se podobala ruskému sovětismu. Soudíc podle zákona č. 1 předpokládám, že i v administraci Slovenska bude předběžně dodržený pořádek. Jen žádný sovětismus, nedávat právní moc do rukou náhodě vzniklých a podobných rad“.¹⁴⁰ Sám V. Šrobár svoje stanovisko k tomuto problému vyjádřil v dopise Ivanu Hálkovi z Prahy ze dne 16. prosince 1918, v němž mimo jiné napsal: „... kdo chce sloužit celému státu, nemůže být odvislý od nějaké Národní rady v Terchové“.¹⁴¹

Stejně jako v případě českých národních výborů nebylo možné k zrušení národních rad přistoupit okamžitě, ale bylo třeba pro tento akt připravit vhodnou politickou atmosféru. Jedním z prvních kroků v tomto směru bylo vytvoření Matice slovenské na Nový rok 1919 za účasti V. Šrobára a dalších čelných představitelů slovenského politického života. O tom, že tento akt byl dobře načasován svědčí i jeho ohlas ve slovenském tisku.¹⁴² V. Šrobárovi i politickým exponentům kolem něho seskupených bylo totiž od začátku jasné, že bude třeba ještě před zrušením martinské Slovenské národní rady vytvořit „náhradní“ instituci, která by ovšem ve skutečnosti byla bez jakéhokoli vlivu na politické dění. Tímto novým ústředím měla být právě Matice slovenská založená nejen na bohaté tradici, ale především opírající se o vřelý vztah slovenské veřejnosti. Zároveň V. Šrobár, aby zakryl skutečné cíle pražské vlády, při všech příležitostech na adresu národních rad nešetřil chválou,¹⁴³ vždy zdůrazňoval že „ani nejméně nemá tendence protimartinské“, a že „nechce češtit, naopak chce svéráznost slovenskou nejen zachovat, ale i napomáhat“.¹⁴⁴ O osudu Slovenské národní rady se rozpoutala diskuse na strán-

kách slovenských deníků,¹⁴⁵ jejíž cílem bylo rovněž připravit půdu pro jejich zrušení.¹⁴⁶

Úvahami o zrušení národních rad se zabývalo Šrobárovo ministerstvo pochopitelně delší dobu,¹⁴⁷ resp. je možné předpokládat, že od počátku činnosti toto ministerstvo nepočítalo s jakýmkoliv slovenskými národními orgány, o čemž svědčí i text § 2 zákona o mimořádných přechodných ustanoveních na Slovensku č. 64 Sb. z. a nař. ze dne 10. prosince 1918, podle něhož zcela jednoznačně se vycházelo z recepce uherské administrativy.¹⁴⁸ Na základě tohoto zákona 25. prosince 1918 prezident T. G. Masaryk pověřil představitele italské vojenské mise generála Piccioneho vojenskou správou Slovenska, jejíž úkolem bylo s pomocí československých legionářů, narychlo zorganizovaných jednotek a četnických útvarů osvobodit Slovensko od maďarských vojsk a úřadů, potlačit revoluční hnutí a zabezpečit demarkační čáru mezi Maďarskem a Slovenskem.¹⁴⁹ Citovaným zákonem byly zároveň zrušeny uherské zákony a nařízení o zastoupení v uherském sněmu, potvrzeny dočasně ve funkcích státních i samosprávných úředníků zaměstnanci bývalého uherského království s podmínkou, že složí slib věrnosti Československé republice. Další podmínkou bylo, že splnomocněnec vlády uzná za vhodné vykonávat svěřenou funkci.¹⁵⁰ V návaznosti na to vydalo dne 27. prosince 1918 ministerstvo národní obrany instrukce pro vrchní velitele československého vojska na Slovensku generála Piccione o poměru vojenského velitelství k civilní správě v níž bylo sice na jedné straně stanoveno, že každý „velitel jedná až do příchodu vládních orgánů v dohodě se slovenskými členy místní Národní rady“ vzápětí však bylo dodáno, že „národním radám budiž podoktnuto, že přibírání jich k informacím netvoří prejudic pro jejich budoucí činnost, že naopak Národní rady po příjezdu vládních orgánů budou záhy rozpuštěny“.¹⁵¹

Celý proces likvidace slovenských národních orgánů potom vyvrcholil vydáním nařízení č. 6/1919 Sb. Šr. z 8. ledna 1919 o rozpuštění národních rad,¹⁵² jehož návrh vypracoval Referát administrace na základě direktiv vládní porady předsednictva ministerstva s plnou mocí pro správu Slovenska z 31. prosince 1918, na které K. Stodola – referent ministerstva pro pošty a železnice – si stěžoval, že prý národní rady vydávají nekontrolovatelné množství povolení k vycestování, což lidé zneužívají k pašování zásob do Polska a Maďarska.¹⁵³ Nařízení nabylo účinnosti od 23. ledna 1919, což měl být také poslední den existence národních rad.¹⁵⁴ „Historie jednoznačně ukázala, že to byl nesprávný a osudný krok při rozvíjení buržoazní československé státnosti, determinovaný čechoslovakismem, který tímto definitivně ztrácel dočasný pozitivní charakter a začal se projevovat negativním a rozkladným způsobem; byl to současně projev omezeného buržoazního byrokratického centralismu, který se stal dalším osudným pilířem výstavby nového českoslo-

venského státu.“¹⁵⁵ Pochopitelně, že proces likvidace národních rad se 29. lednem neskončil, ale mnoho z nich pokračovalo v činnosti ještě řadu týdnů.¹⁵⁶ Vojenská okupace problémy spojené se začleňováním Slovenska do unitárního československého státu a odstraňování maďarských vykořisťovatelských tříd zcela nevyřešila, k tomu bylo zapotřebí podstoupit dlouhodobý proces komplikovaný řadou specifických skutečností, které se v průběhu dvacátých let na Slovensku vyskytly a s nimiž se musela československá buržoazie postupně vyrovnat, než se jí zcela podařilo na slovenském území prosadit svůj výlučný vliv. „Domácí slovenská buržoazie, zejména její liberálně pokroková část (hlasisti), podporovaná slovenskou sociální demokracií, se přihlásila k myšlence společného československého státu, ve kterém by politické zájmy slovenského národa reprezentovala Slovenská národní rada. Vytvořily se tak státoprávní předpoklady pro možnou národně politickou samosprávu (autonomii) Slovenska v rámci buržoazního Československa, které však pro odpor silnější československé buržoazie byly v krátkém období zlikvidovány. Čechoslovakisticko-centralistickou buržoazní koncepci společného státu potvrdila v tomto období již dočasná ústava – zákon č. 37/1918 Sb. z. a nař. ze dne 13. 11. 1918 a definitivně potom buržoazní ústava ČSR z 29. 2. 1920, která rozhodla o politickém charakteru československého státu jako diktatury buržoazie“.¹⁵⁷

* * *

POZNÁMKY

- 1 Někteří buržoazní autoři, aby zakryli reakčnost recepčního zákona, popírali právní kontinuitu mezi dřívějším rakouským právním řádem a právním řádem československým na základě vykonstruované teorie o rozdílu mezi tzv. materiálně právní a formálně právní kontinuitou. Viz např. F. Weyr: **Soustava československého práva státního**, Praha 1921, s. 51n.; L. Rašín: **Vznik a uznání Československého státu**, Praha 1926, s. 217n. k tomu srov. především kritický příspěvek V. Knappa: **Dvě cesty československého práva: kontinuita a diskontinuita** (1918, 1945), **Právník**, 118, 1979, s. 270n.
- 2 **Národní shromáždění republiky Československé v prvním desetiletí**, Praha 1928, s. 9.
- 3 Porady 14. října 1918 se zúčastnili: B. Franta, V. Pospíšil, J. Preiss, A. Rašín, P. Šámal, J. Scheiner, F. Sís a F. Pantůček. Viz k tomu F. Pantůček: **Příprava státního převratu ve směru zákonodárství a správy**, **Národní listy** z 28. října 1919; B. Franta: **Vzpomínka**, **tamtéž**; A. Rašín: **Převrat z 28. října 1918; tamtéž**; K. Hoch: **Alois Rašín, jeho život, dílo a doba**, Praha 1934, s. 249; J. Rošický: **Rakouský orel padá**, Praha 1933, s. 30n; F. Pantůček, J. Preiss: **Návrhy textů zákonů**, **Obzor národohospodářský**, 31, 1926; J. Opočenský: **Kritické poznámky o 28. říjnu 1918**, Praha 1926, s. 19; Z. Kárník: **Za československou republiku rad** (Národní výbory a dělnické rady v českých zemích 1917 — 1920), Praha 1963, s. 29; J. Galandauer: **Ohlas Velké říjnové socialistické revoluce v české společnosti**, Praha 1977, s. 165.
- 4 V. Zaděra: **Politické strany v Národním shromáždění**, Praha 1930, s. 40. K tomu srov. Provolání ze dne 28. října 1918 Cyrila Papouška, starosty Svazu českých okresů, **Národní listy** z 30. října 1918.
- 5 **Národní listy** z 30. října 1918; **Právo lidu** z téhož dne.
- 6 J. Opočenský: **Kritické poznámky o 28. říjnu 1918**, s. 44n.; J. Opočenský: **Vznik národních států v říjnu 1918**, Praha 1927, s. 138n.; J. Opočenský: **Konec monarchie rakousko-uherské**, Praha 1928, s. 729n.
- 7 K. Laštovka: **Československé správní právo. Část zvláštní, I. díl**, Praha 1936. K tomu srov. J. Janák: **K charakteru veřejné správy v počátečním období existence ČSR**, **Sborník prací filosofické fakulty brněnské univerzity, řada historická (C)**, Brno 1971 — 1972, s. 7.
- 8 **Národní listy** ze 7. listopadu 1918 nebo **Pražské noviny** ze stejného dne.
- 9 Některé další dokumenty k této problematice jsou uveřejněny v publikaci **Boj o směr československého státu I. (říjen 1918 — červen 1919)**, sestavili: A. Kocman, J. Radimský, M. Trantírek, L. Urbánková, Praha 1965.
- 10 Podrobněji k tomu K. Schelle: **Odras vzniku Československé republiky v organizaci státní správy na Moravě**, In: **Sborník příspěvků o vzniku Československa (Ke kritice buržoazní republiky)**, Brno 1983, s. 36n.
- 11 Podrobněji k tomu K. Schelle: **K organizaci státní správy ve Slezsku a na severní Moravě v době vzniku Československé republiky**, **Časopis Slezského muzea, série (B) — vědy historické**, 32, 1983, č. 2, s. 124n.
- 12 **Robotnickej noviny** z 6. června 1918; **Slovenský týždenník** z 31. května 1918; V. Šrobár: **Boj o nový život**, Ružomberok 1920 s. 125; S. Zoch: **Martinská deklarácia falšovaná**, **Lidové noviny** z 11. února 1923.
- 13 Srov. opačný názor — L. Bianchi: **Politický systém buržoazneho Československa do založení KSČ**, In: **Lubochňa — medzník na ceste k založeniu KSČ**, Bratislava 1971, s. 97.

- 14 M. Hronský: **Slovensko na rázcestí (Slovenské národné rady a gardy v roku 1918)**, Košice 1976, s. 45.
- 15 Podrobněji N. Krajčovičová: Slovenská národná rada roku 1918, **Historický časopis**, 17, 1969, s. 177n.
- 16 M. Hodža: **Články, řeči, štúdie**, sv. VII (Slovensko a republika), Bratislava 1934, s. 13 — 16; M. Hodža: O Rašínovi, In: **Rašínův památník**, Praha 1927, s. 43 — 44.
- 17 K tomu M. Vietor: Samospráva v teorii a praxi uherského státu za dualismu, **Historický časopis**, 15, 1967, s. 388n.
- 18 **Dejiny státu a práva na území Československa v období kapitalismu**, II. díl (1918 — 1945), Bratislava 1973, s. 52; M. Vietor: O niektorých právněhistorických a štátnoteoretických problémech federácie, **Právny obzor**, 51, 1968, s. 681 — 682.
- 19 K tomu srov. K. Sidor: **Andrej Hlinka (1864 — 1926)**, Bratislava 1934, s. 311; E. Stodola: **O menšinách a samosprávě**, Praha-Prešov 1938, s. 97.
- 20 „Zápisnica“ o jednání SNR konaného 31. října 1918 se objevila až v roce 1929. Otištěna byla ve **Slováku** ze dne 21. srpna 1929.
- 21 Cit. podle V. Chaloupecký: **Zápas o Slovensko 1918**, Praha 1930, s. 57.
- 22 K tomu srov. V. Chaloupecký: Martinská deklarace a její politické osudy, **Český časopis historický** 1928, s. 338, příp. zvl. otisk s. 14n.; J. Jirásek: **Slovensko na rozcestí 1918 — 1938**, Brno 1947, s. 37; J. Borovička: Martinská deklarace a její tajná klauzule, **Nová revue** 1933; J. Januška: **Z historie převratu**, Trnava 1927.
- 23 V. Chaloupecký: **Zápas o Slovensko 1918**, s. 57 — 58.
- 24 M. Hodža: **Články, řeči, štúdie**, sv. VII, s. 14
- 25 Například se diskutovalo o možnosti autonomie. V tomto směru bylo navrhováno, aby poměr Slovenska byl upraven podle vzoru někdejší chorvatské autonomie k Uhersku atd. K tomu srov. např. **Národné noviny** z 11. března 1923, příp. **Národné noviny** z 10. dubna 1926. Zastáncem autonomie byl především E. Stodola s odvoláním na zásadu „clara pacta — boni amici“ a spoukazem na skutečnost, že pro Slovensko, vzhledem k velké odlišnosti poměrů od poměrů v českých zemích, je autonomie bezpodmínečně nutná. (E. Stodola: **Přelom**, Praha 1933, s. 181).
- 26 S. Zoch: Spor o tajnou klauzulu Martinskej deklarácie, **Slovenský denník** z 8. dubna 1926.
- 27 **Slovák** z 11. ledna 1928; J. Opočenský: **Zrození našeho státu**, s. 153; M. Ivanka: **Proti tajnej irredente**, Bratislava 1928, původně vydáno v **Národním denníku** 1928, čís. 42 — 49.
- 28 Pravděpodobně se však jednalo o původní Hodžovu koncepci, kterou Pantůček více méně neakceptoval.
- 29 S. Matoušek: **Vznik a vývoj společného státu Čechů a Slováků**, Praha 1980, s. 132.
- 30 M. Hronský: **Slovensko na rázcestí**, s. 97.
- 31 **Tamtéž**.
- 32 Ke složení národní rady viz **Národné noviny** ze 7. listopadu 1918.
- 33 Cit. podle M. Hronský: **Slovensko na rázcestí**, s. 98.
- 34 J. Bolfík: **Z dejín robotníckého hnutia v Gemeri do roku 1923**, Bratislava 1971, s. 47 — 48; T. Hajdu: Úloha rád v maďarskej októbrovej buržoazno-demokratickej revolúcii, **Historický časopis**, 3, 1955, s. 530n.
- 35 L. Tajták: Úsilie maďarských vládnúcich tried o udržanie Slovenska v rámci Maďarska roku 1918, **Historický časopis**, 14, 1966, s. 544.
- 36 K tomu mj. M. Hodža: **Slovenský rozchod s Maďarmi roku 1918**, Bratislava 1929, s. 40n.

- 37 M. Hronský: Slovensko na rázcestí, s. 100.
- 38 Tamtéž, s. 102.
- 39 M. Školník: Vplyv októbrovej revolúcie na východné Slovensko do vzniku Slovenskej republiky rád, *Historica Carpatica* (sborník Výchoslovenského múzea v Košicih), VIII, 1977, s. 11.
- 40 L. Tajták: Národnodemokratická revolúcia na východnom Slovensku v roku 1918, Bratislava 1972; L. Holotík: Októbrová revolúcia a revoluční hnutie na Slovensku koncem 1918, *Historický časopis*, 15, 1967, s. 490n.
- 41 *Národné noviny* z 21. listopadu 1918.
- 43 Uvádí mj. M. Hronský: Slovensko na rázcestí, s. 215.
- 44 K. A. Medvecký: Slovenský prevrat, sv. IV, Bratislava 1930, s. 71.
- 45 *Národné noviny* z 21. listopadu 1918.
- 46 *Národné noviny* ze 14. listopadu 1918.
- 47 M. Hronský: Slovensko na rázcestí, s. 214
- 48 V. Šrobár: Oslobodené Slovensko, Praha 1928, s. 243n.
- 49 *Robotnícké noviny* z 5. září 1918.
- 50 *Tábor* z 26. července 1918.
- 51 V. Peša: Národní výbory v českých zemích roku 1918, Praha 1962, s. 44.
- 52 M. Görtler a kol.: V první linii (Příspěvek k 60. výročí vzniku KSČ), Praha 1981, s. 23.
- 53 J. Horáček: Turnovsko na úsvitu dělnického hnutí 1781 – 1921, Turnov 1962, s. 83.
- 54 J. Frajdl, F. Ottmar: Ohlas Velké říjnové socialistické revoluce v Pardubickém kraji (Stručný přehled událostí), *Okresní archiv v Holicích* 1959, s. 8 – 9.
- 55 J. Hnát: Vysoké Mýto v boji za národní samostatnost, Vysoké Mýto 1934, s. 210; J. a M. Frajdlovi: Národní výbory ve východních Čechách v roce 1918, Hradec Králové 1968, s. 22. K zakládání a činnosti národních výborů na Pardubicku viz především E. Žandová, E. Frajdlová, F. Ottmar: 1917 – 1921 (Materiály k regionálním dějinám Pardubického okresu 1917 – 1921), Pardubice 1961.
- 56 V. Peša: Národní výbory v českých zemích roku 1918, s. 45.
- 57 Tamtéž, příl. č. XIX.
- 58 V Čechách to byly politické okresy Aš, Česká Lípa, Falknov (Sokolov), Cheb, Chomutov, Kadaň, Jablonné, Planá, Přísečnice, Rumburk, Šluknov, Teplá, Varnsdorf, Vrchlabí a Žlutice, na Moravě pak okresy Mikulov, Moravský Beroun a Rýmařov a ve Slezsku okresy Bruntál a Krnov.
- 59 Viz např. *Národní listy* z 31. října 1918.
- 60 Jako např. na Kladně, v Turnově, v Zábřehu, v Uherském Hradišti aj. – V. Peša: Národní výbory v českých zemích roku 1918, s. 46.
- 61 Např. na Litoměřicku, Děčínsku, Šternbersku, Šumpersku, Opavsku, Těšínsku a jinde.
- 62 V. Peša: Národní výbory v českých zemích roku 1918, s. 46.
- 63 Tak například okresní národní výbor v Duchcově se staral o celé severní Čechy, okresní národní výbor v Plzni o západní a okresní národní výbor v Českých Budějovicích o jižní Čechy nebo okresní národní výbor v Olomouci o severní Moravu. – V. Peša: Národní výbory v českých zemích roku 1918, s. 46.
- 64 Např. v Holicích – J. Frajdl, Fr. Ottmar: Ohlas Velké říjnové socialistické revoluce v Pardubickém kraji, s. 8 – 9.
- 65 Např. křivoklátský národní výbor – M. Görtler a kol.: V první linii, s. 24.
- 66 V mnoha případech podnět ke vzniku ONV daly socialistické strany. Jako příklad

- možno uvést vznik okresního národního výboru v Benešově. — **Památky revolučního hnutí Středočeského kraje**, okres Benešov, Praha 1973, s. 3.
- 67 **Slovácko** ze 7. listopadu 1918, č. 49.
- 68 **Právo lidu** ze 3. listopadu 1918.
- 69 **Klatovské listy** z 9. listopadu 1918, č. 45.
- 70 Viz např. stanovisko okresního národního výboru v Holicích z 5. listopadu 1918 — F. Frajdl: F. Ottmar: **Ohlas Velké říjnové socialistické revoluce v Pardubickém kraji**, s. 8 — 9.
- 71 Jako např. v Oslavanech — V. Peša: **Národní výbory v roce 1918 na Moravě a ve Slezsku**, *Časopis Matice moravské*, 77, 1958, s. 270.
- 72 M. Götler a kol.: **Vprvní linii**, s. 32.
- 73 I když návrhy např. na rozpuštění nebo reorganizaci obecních zastupitelstev byly podávány již od začátku listopadu 1918. K tomu srov. např. Návrh na reorganizaci obecního zastupitelstva podaný Národnímu výboru v Praze Socialistickou radou v Praze-Smíchově dne 7. listopadu 1918 (**Boj o směr vývoje československého státu I**, dok. č. 233).
- 74 Např. rezignaci veškerých obecních zastupitelstev a dosavadních správních komisí vymáhala konference rakovnických dělníků pořádaná 15. prosince 1918 (**Rakovnický obzor** z 21. prosince 1918).
- 75 J. Janák: **Vývoj správy v českých zemích v epoše kapitalismu II. Období první a druhé republiky a okupace (1918 — 1945)**, Praha 1971, s. 16 — 17.
- 76 Cit. podle M. Hronský: **Slovensko na rázcestí**, s. 114.
- 77 Viz **tamtéž**, s. 115
- 78 **Tamtéž**. Česká veřejnost se s „Ohlasem“ seznámila až 18. listopadu 1918 v **Národních listech**.
- 79 Cit. podle M. Hronský: **Slovensko na rázcestí**, s. 125.
- 80 **Tamtéž**, s. 128
- 81 **Tamtéž**, s. 129.
- 82 **Tamtéž**, s. 123.
- 83 **Tamtéž**.
- 84 **Tamtéž**, s. 124.
- 85 První pokusy o obsazení Slovenska se však uskutečnily již od 2. listopadu 1918. Jednalo se však o vcelku bezvýznamné akce, které také skončily neúspěšně. K tomu podrobněji Z. Ježek: **Boj o Slovensko**, Praha 1928, s. 39 — 40.
- 86 V. Šrobár: **Oslobodené Slovensko**, Praha 1928, s. 194n.; V. Chaloupecký: **Zápas o Slovensko 1918**, Praha 1930, s. 63; I. Dérer: **Slovensko v prevrate a po ňom**, Bratislava 1924, s. 22; Št. Janšák: **Prvá slovenská vláda, vánoční číslo Slovenského denníku 1927**, příp. **Český časopis historický**, roč. 34.
- 87 F. Peroutka: **Budování státu**, sv. I, Praha 1933, s. 179.
- 88 **Tamtéž**. S tím srov. Memorandum splnomocněnce Československé republiky ve Vídni Vlastimila Tusara o politickém vývoji na Slovensku po 28. říjnu 1918 a o nutnosti jeho vyklizení maďarským vojskem a návrh na novou demarkační čáru (**Boj o směr vývoje československého státu I**, dok. č. 11).
- 89 K tomu srov. Provolání československé vlády ke slovenskému lidu, vyzývající k zabezpečení národní svobody ze dne 15. listopadu 1918 (C. Merhout: **Dokumenty našeho osvobození**, Praha 1919, s. 183; **Boj o směr vývoje československého státu I**, dok. č. 141).
- 90 J. Rotnagl: **Slováci v Revolučním národním shromáždění**, In: **Slovenská čítanka**, uspořádal J. Kabelík, Praha 1925.

- 91 A to ve většině případů.
- 92 M. Hronský: **Slovensko na rázcestí**, s. 205.
- 93 **Tamtéž**, s. 206 – 207.
- 94 Dělo se tak povětšinou v obcích s menším počtem obyvatelstva.
- 95 **Tatranský Sokol** z 5. listopadu 1918.
- 96 **Tatranský Sokol** z 8. listopadu 1918.
- 97 M. Hronský: **Slovensko na rázcestí**, s. 117 – 118.
- 98 Podrobněji **tamtéž**, s. 117 – 118.
- 99 **Tatranský Sokol**, z 12. listopadu 1918.
- 100 **Národné noviny** z 21. listopadu 1918.
- 101 M. Hronský: **Slovensko na rázcestí**, příl. č. VII.
- 102 **Slovenský denník** z 9. listopadu 1918.
- 103 **Národné noviny** z 15. prosince 1918.
- 104 **Národné noviny** z 9. ledna 1919.
- 105 **Slovenský denník** z 21. listopadu 1918.
- 106 M. Hronský: **Slovensko na rázcestí**, příl. č. VIII.
- 107 L. Tajták: **Národnodemokratická revolúcia na východnom Slovensku v roku 1918**, s. 65.
- 108 E. Holotík: Októbrová revolúcia hnutie na Slovensku koncom 1918, **Historický časopis**, 15, 1967, s. 490.; L. Tajták: **Národnodemokratická revolúcia na východnom Slovensku v roku 1918**, Bratislava 1972.
- 109 **Slobodný Slovák** Z 9. listopadu 1918.
- 110 **Slobodný Slovák** ze 14. prosince 1918.
- 111 M. Hronský: **Slovensko na rázcestí**, příl. č. VIII.
- 112 **Sloboda** z 25. prosince 1918.
- 113 M. Hronský: **Slovensko na rázcestí**, s. 214.
- 114 **Tamtéž**, s. 215.
- 115 Především v Holíči, Malackách, Trnavě atd.
- 116 K tomu podrobněji K. Schelle: K podílu dělnické třídy na organizování a činnosti národních výborů a národních rad v roce 1918, In: **K vývoji právního postavení dělnické třídy za kapitalismu**, Praha, Univerzita Karlova 1984, s. 217n.
- 117 Archiv Federálního shromáždění Praha (AFS), fond RNS, stenografický protokol z plenární schůze Národního výboru v Praze ze dne 2. listopadu 1918.
- 118 **Národní listy** ze 3. listopadu 1918. K podobným svoláním došlo i na Moravě. Např. dne 14. listopadu 1918 vydalo moravské místodržitelství výzvu k okresním národním výborům na Moravě v níž zdůrazňuje nepřipustnost zasahování těchto orgánů do působnosti orgánů státní správy (**Boj o směr vývoje československého státu I**, dok. č. 119).
- 119 M. Görtler a kol.: **V první linii**, Praha 1981, s. 31.
- 120 **Boj o směr vývoje československého státu I**, dok. č. 125; J. Klátil: **Národní výbory** (stručný nástin jejich vývoje a organizace), Praha 1952, s. 5.
- 121 **Boj o směr vývoje československého státu I**, dok. č. 225.
- 122 K tomu J. Mrázek: Národní výbor v Kostelci nad Černými lesy v r. 1918, **Vlastivědný sborník Českobrdský**, II, 1959.
- 123 Srov. např. protest proti omezování své činnosti okresního národního výboru v zá-
břehu ze dne 7. listopadu 1918 adresovaný Národnímu výboru v Brně (viz **Boj o směr
vývoje československého státu I**, dok. č. 222).
- 124 **Národní politika** z 20. listopadu 1918.

- 125 Z protokolů schůzí první československé vlády 1918 – 1919, k vydání připravily R. Machatková, I. Malá, Praha 1974, s. 18.
- 126 O rozpuštění byly vypracovány dvě verze. První koncipoval dr. Bradáč, kterou potom přeformuloval do přijatelnější druhé verze A. Švehla.
- 127 Státní ústřední archiv Praha, fond PMR, protokol ze schůze vlády ze dne 7. prosince 1918.
- 128 Národní listy z 8. prosince 1918.
- 129 Tamtéž.
- 130 Státní oblastní archiv Brno, fond G (sbírka mikrofilmů), 2205/7 – 2206/5.
- 131 Tamtéž.
- 132 Národní listy z 10. prosince 1918.
- 133 Z protokolů schůzí první československé vlády 1918 – 1919, s. 27.
- 134 J. a M. Frajdlovi: Národní výbory ve východních Čechách, s. 54.
- 135 A. Pěnička: Kladensko v revolučních letech 1917 – 1921, Praha 1954, s. 51.
- 136 Slánské rozhledy, č. 50 ze 14. prosince 1918; Věstník Národního výboru pro okres kladenský a unhošťský, č. 5 z 15. prosince 1918.
- 137 Z. Kárník: Kladenský národní výbor 1918, Středočeský sborník historický 2, Praha 1958, s. 5 – 30; Pod rudým praporem Října. VŘSR a kladenští dělníci (1917 – 1921), Kladno 1957.
- 138 Např. plzeňský okresní národní výbor ukončil svou činnost 18. října 1919.
- 139 Pražské noviny z 19. února 1919.
- 140 B. Kostický: Idey Velkého októbra a revolučná situácia na Slovensku po vzniku ČSR 1918 – 1919, Slovenská archivistika, 14, 1979, s. 15.
- 141 V. Šrobár: Oslobodené Slovensko, s. 411.
- 142 Slovenský denník z 3. ledna 1919.
- 143 „Přináším vám vřelé pozdravy československé vlády, která slovenského syna pověřila vedením slovenských záležitostí“. – zdůrazňoval v hlavním projevu V. Šrobár 1. ledna 1919 v Martině – „Tam vládne největší láska vůči Slovákům, Slovensko je skutečně miláčkem celého národa. Budou vyplněné všechny naše touhy! Cítím a vyslovujeme vám srdečné díky, neboť vy jste byli ta národní rada, která zdvihla neohroženě slovenský prapor, která zachránila Slováky a Slovensko před katastrofou . . . Vzali jste všechno do svých rukou, zajistili všude klid a pořádek a zachránili naši čest. Díky za to.“ (Slovenský denník z 3. ledna 1919).
- 144 V. Šrobár: Oslobodené Slovensko, s. 385.
- 145 Národné noviny z 9. ledna 1919.
- 146 Slovenský denník z 29. prosince 1918.
- 147 Srov. V. Šrobár: Oslobodené Slovensko, s. 417 – 418.
- 148 „Státní, samosprávní a církevní hodnostáři, úředníci a zaměstnanci bývalého království uherského prozatímně ponechají se ve svých úřadech s dosavadními požitky, složí-li slib poslušnosti Československé republice a uzná-li zmocněnec vlády, že i jinak jsou sto plnit své úkoly.“
- 149 L. Holotík: Úloha talianskej a francúzskej vojenskej misie na Slovensku r. 1919, Historický časopis, 1, 1953, s. 586.
- 150 K. Urbanová: Obmezovanie kompetencie celoslovenského orgánu československej vlády v rokoch 1918 – 1921, Právny obzor, 51, 1986, s. 725.
- 151 V. Šrobár: Oslobodené Slovensko, s. 462.
- 152 Úradné noviny z 8. ledna 1919.
- 153 V. Šrobár: Oslobodené Slovensko, s. 267.

- 154 **Národné noviny** z 23. ledna 1919.
- 155 S. Matoušek: K vzniku Československé republiky, **Právněhistorická studie** 23, Praha 1980, s. 35.
- 156 Srov. k tomu M. Hronský: **Slovensko na rázcestí**, s. 269.
- 157 S. Matoušek: K vzniku Československé republiky, s. 35.

© Karel Schelle 1990

Die Entstehung der Tschechoslowakischen Republik und die Staatsverwaltung

Karel Schelle

Resumé

Erster Akt des tschechoslowakischen auf den Trümmern der zerfallenen Habsburger Monarchie entstandenen Staates war am Tag der Verkündung der Selbständigkeit die Erlassung des sogenannten Rezeptionsgesetzes, durch das die gesamte österreichische und ungarische politische Verwaltung sowie Selbstverwaltung übernommen wurden, deren Grundlagen sich unmittelbar nach der bürgerlich-demokratischen Revolution im Jahre 1848 gebildet haben.

Die Entstehung des tschechoslowakischen Staates bedeutete unumstritten einen wesentlichen Fortschritt im Vergleich mit Österreich-Ungarn. Die Reaktionsmonarchie, in der der moderne Kapitalismus mit den feudalen Archaismen durchsetzt wurde, ist von der bürgerlich-demokratischen Republik abgelöst worden. Die tschechische und slowakische Nation haben eigene Selbständigkeit gewonnen. Es hat sich ein Prozeß erfüllt, in dem sich die Tschechen und Slowaken in neuzeitige Nationen formiert haben. Der erreichte Fortschritt war jedoch historisch beschränkt. Die nationale und demokratische Revolution wuchs in die sozialistische Revolution nicht hinüber. Sie hatte keinen Führer in der Arbeiterklasse, und deswegen hat sie sich auf der bürgerlich demokratischen Entwicklungsstufe versteift. Die damalige Demokratisierung und Ablösung der nationalen Bourgeoisien in der Rolle der herrschenden Klasse haben jedoch weder die grundlegende Klassenstruktur, noch das kapitalistische Eigentum an den Produktionsmitteln gestört. Das politische System des neu gebildeten Staates wurde selbstverständlich Bestandteil des ganzen Systems der gesellschaftlichen Verhältnisse, in dem alle sozialen, politischen und geistigen Prozesse, also auch selbst das Wesen der sozialen und politischen Beziehungen, durch die ökonomischen Verhältnisse bestimmt wurden. Es beinhaltete alle allgemeinen Prinzipien des bürgerlichen politischen Systems. Deswegen war es nötig, daß der Aufbau sowie die Tätigkeit des staatlichen Apparates von den der bürgerlichen Demokratie entsprechenden Prinzipien ausgehen: von dem bürokratischen Zentralismus, der formalen Demokratie, dem bürgerlichen Nationalismus u. a. Ausdruck dieser Anstreben war dann die Bildung eines streng zentralisierten bürokratischen staatlichen Apparats, eines Verwaltungssystems, in dem weder für die Nationalausschüsse, noch für andere ähnliche Organe Platz war, welche durch ihren Charakter dem bürgerlichen politischen System nicht entsprochen haben.

Die ersten Monate der Existenz des tschechoslowakischen Staates zeigten sich als die typische vom Kampf um die Macht charakterisierte Übergangsperiode. Die tschechische und slowakische Bourgeoisie nützten die Ergebnisse der nationalen und demokratischen Revolution aus, um ihre Klassenherrschaft zu festigen. Auf dem Wege zu diesem Ziel waren alle Hindernisse zu beseitigen, die in der Zukunft die Klassenherrschaft der herrschenden Klasse bedrohen könnten. Dazu gehörten auch die Nationalausschüsse und Nationalräte, welche als Macht- und Verwaltungsorgane schon einige Monate vor der Entstehung der Republik auf dem jeweiligen Territorium alle Macht in ihre Hände übernommen haben. Die Regierung zögerte deswegen nicht, und liquidierte sie kompromißlos im Verlauf des Dezembers 1918, wodurch sie die Rückkehr zum ehemaligen typisch bürgerlichen Verwaltungssystem ermöglicht hat.